

BALIO SRUOGOS LAIŠKAI
VALERIJAI ČIURLIONYTEI.
ELEKTRONINIO ARCHYVO LABORATORIJA:
TRADICINIAI METODAI IR MODERNŪS ĮRANKIAI

NERINGA MARKEVIČIENĖ

Kai kas džiugina. Ir pirmiausia tai, kad vėl realiai pajudėjo
B. Sruogos „Raštų“ reikalai [...].
Darbo čia daug, bet tai darbas, kurį smagu dirbti ir kuriame matau prasmę.
*Algis Samulionis*¹

Įvadas. Išliko 205 Balio Sruogos laišakai, rašyti Valerijai Čiurlionytei (1886–1982) – dailininko, kompozitoriaus Mikalojaus Konstantino Čiurlionio ir muzikologės Jadvygos Čiurlionytės seseriai. 1963 m. dalį laiškų (82 vnt.) į Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyną (toliau – *LLTIBR*) perdavė Valerija Čiurlionytė-Karužienė. Likusius laiškų (23 vnt.), atvirlaiškių (68 vnt.) ir laiškų-eilėraščių (32 vnt.) autografus 1982 m. ji patikėjo saugoti Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriui (toliau – *VUB RS*). Čiurlionytė neprieštaravo, kad jai rašyti Sruogos laišakai būtų skelbiami, tik pabrėžė, kad „[k]ai kurie laišakai būtų prasmingesni, jei greta būtų jų komentarai“².

Sruogos laiškų Čiurlionytei kolekcija iki šiol visa nepublikuota. Minint rašytojo 120-ąsias gimimo metines, trumpai aptarta³, paskelbta kele-

¹ Algio Samulionio laiškas Vandai Sruogienei, Vilnius → Čikaga, 1994-01-09, in: *Balio ir Vandos Sruogų namai-muziejus*, (toliau – *BVSNM*), 5434 ER₂ 2069, l. 1r; čia ir toliau rodykle nurodoma laiško ar atvirlaiškio siuntimo vieta ir kryptis. Straipsnis skiriamas habil. dr. Algio Samulionio (1936–1994), Nepriklausomoje Lietuvoje pradėtų leisti Balio Sruogos akademinių *Raštų* iniciatoriaus ir rengėjo, 80-osioms gimimo metinėms.

² Valerijos Čiurlionytės-Karužienės laiškas Marijai Grigaitytei, 1963-11-09, in: *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas*, (toliau – *LLTIBR*), f. 53, b. 221, l. 1r.

³ Neringa Lašaitė-Markevičienė, „Bedugnėm skraidanti jaunystė“, in: *Literatūra ir menas*, 2016-02-05, Nr. 5, p. 23–27; Neringa Markevičienė, „Mėlynų žarijų vainikas. Baliui Sruogai – 120“, in: *Poezijos pavasaris 2016*, sudarė Giedrė Kazlauskaitė, Gvidas Latakas, Vytautas Stankus, Vilnius: Rašytojų sąjungos fondas, 2016, p. 24–41.

tas laiškų (aštuonių laiškų ir atvirlaiškių publikacija)⁴. Sruogos kūrybos ir gyvenimo tyrinėtojas Algis Samulionis planavo⁵ rašytojo laiškus skelbti akademinių Sruogos *Raštų* XVI tome, todėl laiškus buvo pradėjęs rinkti, transkribuoti, daryti bibliografinius aprašus, spausdinti mašinėle, nurašinėti ranka⁶. Samulionio monografijoje Sruogos gyvenimas ir studijos Rusijoje aprašyti, remiantis Sruogos laiškuose Čiurlionytei minimais faktais⁷. Samulionis pirmasis kalbėjo apie Sruogos laiškų Čiurlionytei (vėliau – ir kitiems adresatams) sąsajas su juose įrašytais, atskirai siūstais ar duotais eilėraščiais, prozos fragmentais – iškėlė žanrų kontaminacijos problemą⁸. Aprašyta Sruogos elektroninio laiškų archyvo kūrimo būtinybė, pirmieji žingsniai (sektini užsienio laiškų archyvų pavyzdžiai, skaitmeniniai ego-dokumentų projektai Lietuvoje, Sruogos ir kitų rašytojų kūrybos pateiktys

⁴ [Balio Sruogos laišakai Valerijai Čiurlionytei], in: *Sesers rūpestis: Valerijos Čiurlionytės-Karužienės gyvenimo ir darbų eskizai*, sudarė Milda Mildažytė-Kulikauskienė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012, p. 385–394. Ši publikacija rengta remiantis ne laiškų ir atvirlaiškių rankraščiais, o mašinraščių (nuorašų) tekstais, kuriuos surinko mašinkė, gerai neįsiskaiciusi Sruogos rašto, todėl publikacijoje yra transkripcijos netikslumų, laiškų rekonstrukcijos trūkumų.

⁵ Algis Samulionis, *Balio Sruogos Raštai*, [prospektas], 1992-09-18, in: *LLTIBR*, neparašyta Algio Samulionio fondo medžiaga, 2016 m. kovo mėn. perduota Gedimino Samulionio.

⁶ Balio Sruogos 1911, 1913, 1915, 1917 m. laišakai, [nuorašai], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 1288; Balio Sruogos 1921–1924 m. laišakai, [nuorašai], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 1290; Balio Sruogos 1924–1940 m. laišakai, [nuorašai], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 1292. Šie rinkiniai geriausiai atspindi Samulionio įsivaizdavimą, kokie turėtų būti išleisti paskutiniai Sruogos akademinių *Raštų* tomai. Juose laišakai dėstomi chronologiškai vienas po kito, neformuojant didesnių kolekcijų. Pateikiami pagal dabartinės kalbos normas pageduoti laiškų variantai. Suformuotas bibliografinis laiškų aprašo ir antraščių modelis. Minėti Sruogos laiškų nuorašų rinkiniai suvoktini kaip Samulionio perduotas paskutinis rengėjo žodis ir valia – pabaigti rengti, nekeičiant struktūros, išplečiant naujai atrastais rašytojo laiškų tekstais, komentarais, paaiškinimais, palydimaisiais straipsniais. Atliekant tiriamąjį Sruogos archyvo darbą, šios laiškų (nuorašų) bylos – reikšmingas ir netikėtas atradimas, konkrečiai įrodęs, kad Samulionis prieš mirtį vienas baigė rengti visą antrąją Sruogos akademinių *Raštų* laidą, t. y. įvairiais pavidalais paliko parengtą visų tomų medžiagą. Dabartiniams Sruogos *Raštų* redaktoriams belieka asistuoti, atliekant ne mažiau svarbius jau surinktos medžiagos įdėmaus perskaitymo, palyginimo su laiškų originalais, skaitmeninimo, komentavimo, tarptekstinių sąsajų darbus.

⁷ Algis Samulionis, *Balys Sruoga*, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1986, p. 55–73.

⁸ Algis Samulionis, „Paaiškinimai“, in: *Balys Sruoga, Raštai*, t. 1: *Poezija*, parengė Algis Samulionis, Vilnius: Alma littera, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 719–840.

virtualioje erdvėje, Sruogos el. (laiškų) archyvo metmenys, galimi rengimo modeliai ir strategija⁹.

Laiškus ir atvirlaiškius Čiurlionytei Sruoga rašė 1915–1918 m., studijuodamas Rusijoje – Petrograde ir Maskvoje, ilsėdamasis Sočyje, keliaudamas po Kaukazo kraštą.

Vandos Sruogienės žodžiais, būtent apie šį Sruogos gyvenimo laikotarpį atsiminimų medžiagos mažai¹⁰. Sruogienė, kalbėdama apie informacijos trūkumą, spėtina, turėjo galvoje ne vien faktologiją. Šis lygmuo preciziškai dominuoja Samulionio monografijoje. Tačiau laiškai svarbūs ne vien pirmine naujų faktų medžiaga. Sruogos laiškai Čiurlionytei įdomūs ir dėl „antrinio“ lygmens, atskleidžiančio Sruogos mąstymo, išgyvenimų, aplinkos niuansus, detales, įvykių „paraštes“, apie kuriuos žinoma mažai arba visai nežinoma. Šiuo aspektu prasminga atsiminimų ir laiškų koreliacija: tam tikrus atsiminimų fragmentus Sruoga laiškų pasakojimu papildė, praplečia, konkretina.

Sruogos laiškai Čiurlionytei unikalūs dar dėl kelių dalykų: tai jo rašyti draugystės ir meilės laiškai¹¹ bei laiškai-dokumentai¹², liudijantys, kaip karo metais (iš)gyveno rašytojas – ką jautė, galvojo, mėgo, skaitė, kaip studijavo, dirbo, rašė, kūrė, leido laisvalaikį, sprendė egzistencinius rūpesčius, su kuo ir kaip bendravo.

⁹ Neringa Markevičienė, „Balys Sruoga – Thomas’o MacGreevy, Williamo Blake’o, Samuelio Becketto keliu. Kodėl ne?“, in: *Acta Litteraria Comparativa*, Vilnius, 2015, Nr. 7, p. 319–344.

¹⁰ Vandos Sruogienės laiškas Vytautui Jonynui, Čikaga, 1969-01-03, in: *BVSNM*, P9650–9689, l. 1r.

¹¹ Neiškilo Pirmojo pasaulinio karo metais Unei Babickaitei, Marijai Grikinytei adresuoti laiškai. Unės Babickaitės fotoalbume išliko jos pačios padarytas koliažas, suklijuotas iš atskirų dalelių: 1915-12-23 Sruogos rašyto laiško iškarpos („Aš nenoriu minios – / aš noriu daug – / aš noriu, kad tik tu viena / manyj tegyventum!“), laiške siųsto eilėraščio „[Mes neužmigom]“ fragmento „[Mes – kaip berželiai]“, žalios medžiagos atraižėlės, kurioje išsiuvinėtas Sruogos vardas, ir Sruogos Miškų instituto uniforma fotografijos (in: *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius*, (toliau – LNMMB RKRS), f. 12, b. 818, l. 4).

¹² Sruogos studijas Rusijoje liudija keli kiti išlikę dokumentai: 1916-11-19 Sruogai išduotas pažymėjimas dėl jo atleidimo metams nuo karinės prievolės (*LLTIBR*, f. 53, b. 958), studijų Petrogrado ir Maskvos universitetuose pažymėjimai (*LLTIBR*, f. 53, b. 951), studijų Petrogrado universiteto Istorijos-Filologijos fakultete lapelis (*LLTIBR*, f. 53, b. 948), Peterburgo Mokslo apygardos išduotas pažymėjimas, išlaikius lotynų kalbos egzaminą iš 8-ųjų gimnazijos klasių (*LLTIBR*, f. 53, b. 947), Maskvos universiteto Istorijos-Filologijos fakulteto paskaitų tvarkaraštis su Sruogos prierasais paprastu ir raudonu pieštukais (*LLTIBR*, f. 53, b. 916), 1916–1918 m. Maskvos universiteto Istorijos-Filologijos fakulteto studento studijų knygelė su nuotrauka (*LLTIBR*, f. 3, b. 945).

Dabar svarbu, remiantis antropologine ir materialiosios filologijos priemonėmis, sutelkti dėmesį į Sruogos laiškų Čiurlionytei naratyvą (pasakojimo pobūdį, specifiką, naujumą) ir jų pateikimą (tradicinį ir skaitmeninį).

Laiškų kontrastai, rašymo intensyvumas. Sruogienės liudijimu, Sruoga su Čiurlionyte susipažino Petrograde ne anksčiau kaip 1915 m. rudenį, kai Čiurlionytė kaip karo pabėgėlė atsidūrė Rusijoje¹³. Čiurlionytė susipažino su Sruoga Peterburge studentų valgykloje, nes turėjo perduoti jam adresuotą Stasio Šilingo laišką¹⁴.

Sruogai rašyti Čiurlionytės laiskai neišliko¹⁵. Apie juos galima spręsti tik iš užuominų, citatų Sruogos laiškuose. Čiurlionytės laiskai buvo ilgi, gražūs, mąslūs¹⁶, pasiekę ypatingų, kritinių situacijų – egzaminų karštinės, karo komisijos patikrinimų – metu nuramindavę pervargusį, įsitempusį studentą, suteikdavę jam stiprybės, vilties.

Sruogą ypač nudžiugindavo retų laiškų priedai – Čiurlionytės asmeniniai daiktai (laikrodukas), skanėstai (saldainiai) ir rankdabiai, kuriems reikėdavo laiko ir pastangų (šilkinių gėlių vainikas, austos ir pintos, raštuotos juostos, džiovintos gėlės). Sruoga Čiurlionytei siūsdavo ką tik išėjusias rusų simbolistų, pavyzdžiui, Konstantino Balmonto, Andrejaus Belo, knygas.

Sruoga laiškuose nuolat save charakterizavo kaip „lengvą vėją, ir apsvaigusį, ir pražydušį“¹⁷, „visuomet išsiblaškiusį ir niekuomet nieko šaltu protu nesvarstantį“¹⁸, „per daug iširusį“¹⁹, „klajūną – su vainikais ir daina“²⁰. Čiurlionytė, priešingai, – rimtumo, mąslumo, pastovumo įsikūnijimas: minimas „išvargęs veidas“, „išbalę skruostai“, „degančios akys“²¹. Dvasios artumą, nepaisant skirtingos natūros, liudija besikeičiantys kreipiniai (nuo

¹³ Vandos Sruogienės laiškas Algiui Samulioniui, Čikaga, 1987-02-20, in: *BVSNM*, 9740 ER₁ 1918, l. 1r.

¹⁴ Balio Sruogos laiškas Valerijai Čiurlionytei, [Petrogradas], [1915-04-07], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1r–v. Toliau adresantas ir adresatas bus nurodomi santrumpomis BS ir VČ.

¹⁵ Išliko tik vienas pažeistas autografas; žr. VČ atvirlaiškis BS, 1916-08-04, in: *Maironio lietuvių literatūros muziejus*, (toliau – *MLLM*), 3962 ER₂ 2292, l. 1r–v.

¹⁶ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [prieš 1916-07-31], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 69, l. 1r, 1v.

¹⁷ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [1916], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 77, l. 1r.

¹⁸ BS laiškas VČ, [Petrogradas → Voronežas], 1916-08-13, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 58, l. 2r.

¹⁹ BS laiškas VČ, [Sočis → Voronežas], 1917-05-05, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 132, l. 2r.

²⁰ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [1916], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 77, l. 1r.

²¹ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [prieš 1916-07-31], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 69, l. I 1v.

Tamistos – iki Sesutės, Sesulės, Sesutėlės; nuo oficialaus Balys Sruoga – iki „bičiulio Baliuko“, „mažojo Bolyčio“, „Tavojo Brolužio“) ir kūno judesiai (nuo dalykiško rankos paspaudimo – iki svajonės palytėti, labo ir karšto bučinio). Čiurlionytė įvardijama ar į ją kreipiamasi metaforiškai – „gėlynų Karalaitė“²², „[a]nksto ryto kėlėjėlė – žalios juostos audėjėlė“²³, „mano maldos Viešnia“²⁴, „Viešnia Vakarą graškioji“²⁵, „Seserėlė mano Meilės“²⁶. Visi šie įvardijimai pateko ir į Sruogos poeziją – rinkinius *Saulė ir smiltys* (1920) ir *Dievų takais* (1923). Bičiulystės santykis išreiškiamas ir daug konkrečiau – „[...] bet man rodos, bet man jaučias, kad tu del manęs esi sesuo ir motutė, ir visas pasaulis“²⁷. Jausmo stiprumas, dvasios artumas ir minties intensyvumas juos siejo tuomet, kai skyrė vietos, miestai.

Sruoga laiškus, kaip ir eilėraščius, rašė impulsyviai, ekspromtu, nuotaikos pagautas, vidinės būtinybės skatinamas: „O tu del mano eilių niekuomet jokių išvadų nedaryk. Jos gimsta tik akimirksnyj, užsimiršime, ir todėl iš jų spręsti nieko negalima“²⁸.

Sruoga jautė, kad Čiurlionytės laišakai poetiški, todėl jų fragmentus kaip savarankiškus „lyrikos dalykėlius“²⁹ ketino publikuoti pradėtoje rengti literatūros almanacho *Pirmasis baras* antroje knygoje. Sruogai rūpėjo Čiurlionytės nuomonė apie šį sumanymą. Čiurlionytė kritiškai vertino savo rašomus laiškus. Jai, kitaip nei Sruogai, atrodė, kad jie paprasti, „nesuprotinti“, kad nėra nei gilūs, nei meniški. Sruoga bandė įrodyti, kad laiškas, gimęs akimirksnį, įkvėpimo valandą, panašus į meno kūrinį: „Didžiausi ir gražiausi dalykai – tai akimirksnio įkvėpimo. Siela pajuto, kad turi pasakyti – ir pasakė – iš kur tu žinai, kad tai dalykas negilus?..“³⁰

Sruoga Čiurlionytei bandė įdiegti metafizika paremtą požiūrį į kūrybą. Jis aiškino, kad kūrėjo darbas panašus į metafiziko: jie kuria intuityviai, įkvėpimo pagauti, nenumanydami galutinio rezultato, bet jų kūrybai nebū-

²² BS laiškas VČ, [Petrapilis → Voronežas], 1916-05-09, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 84, l. 2v.

²³ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [1916], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 74, l. 1v.

²⁴ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [1916], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 67, l. 2v.

²⁵ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [1916], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 74, l. 2r.

²⁶ BS laiškas VČ, [Sočis], 1917-05-22, in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 2v.

²⁷ BS laiškas VČ, [Sočis → Voronežas], 1917-05-13, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 141, l. III 2v.

²⁸ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [po 1916-06-07], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 2v.

²⁹ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [iki 1916-08-23], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 75, l. 1r.

³⁰ BS laiškas VČ [*Teneimjis staigūnė minia*], [Petrogradas], [1916], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1095, l. I 1v, 2r.

dingi jokie išprotauti planai, išankstinės schemos, struktūros. Kūryba – tai natūrali minčių eiga, procesas³¹.

Tiek Sruoga, tiek Čiurlionytė, aptardami jos laiškų fragmentų publikavimą, svarstė ir abstraktesnį – laiško privatumo ir atvirumo – klausimą, abejojo, ar laiško meniškumo kriterijus suteikia galimybę jį viešinti:

Tik galvoju apie vieną tavo sakinį. „Mat aš taip visai kitokį supratimą apie laiškus turėjau, kad man dabar sunku ką nors apgalvoti...“ Del manęs tai irgi labai neaišku. Galvoju, iš vienos pusės – tai šventvagystė, iš kitos pusės – tai pedantizmas. O kas viduryj lieka?.. – Nežinau. Užtat ir klausiaus Tavęs.³²

Čiurlionytės laišakai nebuvo publikuoti dėl nenoro atverti intymaus vidinio turinio. Užsimiršęs, nekantraudamas ir pernelyg skubėdamas Sruoga prirašydavo ir Čiurlionytę skaudinusių dalykų. Paskui gailėjosi dėl „žiaurių“³³ ar „kvailių“³⁴ laiškų: „Aš neturiu teisės tau taip rašyti, aš neturiu tave kankinti“³⁵. Netinkamo turinio ir takto laišakai sieti su nevaldomu „dūšios nuodu“ proveržiu³⁶. Prašė į tai atsižvelgti, per anksti nedaryti išvadų. Čiurlionytė, priešingai, sprendžiant iš Sruogos laiškų, rašė rūpimus klausimus racionaliai apsvačiusi, bandydama suvaldyti minčių chaosą.

Sruoga, Čiurlionytei per dieną galėdavęs parašyti po keletą laiškų, nuo jos taip pat iš pradžių kasdien gaudavęs (kartais ir po du laiškus). Tik vėliau Čiurlionytės laišakai retėjo, trumpėjo tik iki kelių žodžių. Jos atsakymo Sruogai tekdavo laukti kartais net tris savaites ar dar ilgiau dėl kelių priežasčių: lėtos laiškų kelionės (laiškas iš Maskvos eidavęs mėnesį), pašto trikdžių (po liūčių nepravažiuojančio pašto), netikslaus adreso, prasilenkimo (sumaišytų adresų, nepastovios Čiurlionytės gyvenamosios vietos), Čiurlionytės įpročių (nebuvo uoli ir pareiginga laiškų rašytoja), jos šeimos rūpesčių. Jei vieną dieną Sruoga, užgautas pernelyg ilgos tylos, parašydavo „aitresnių žodžių“ laišką, tai iškart kitą dieną sekdamas kitoks – atsiprašymo laiškas. Panašiai elgdavosi ir Čiurlionytė: Sruoga, grįžęs po kelias sa-

³¹ BS laiškas VČ [O metafizikas prieš tvėrimą kada gi], [Petrogradas], [1916], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1095, l. 1r.

³² BS laiškas VČ [Teneinmįs staigūnė minia], [1916], l. I 1r.

³³ BS atvirlaiškis VČ, [Sočis → Iskorostis], 1917-05-11, in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1v.

³⁴ BS laiškas VČ, [Petrapilis → Lipeckas], 1916-06-05, in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1v.

³⁵ BS atvirlaiškis VČ [Išsiunčiau rytą tau tokią atvirutę], [1916-06-08], [Petrogradas → Lipeckas], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1v.

³⁶ BS atvirlaiškis VČ, [Petrogradas → Lipeckas], [1916-06-09], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1r.

vaites trukusių kelionių į kalnus, rasdavo du laiškus – „vienas rūstus, kitas geras, geras“³⁷.

Karo atspindžiai. Samulionio monografijoje apie Sruogą sukrėtusią karo situaciją rašyta kondensuotai:

[1916 m.] [g]egužės mėn. pabaigoje jis [Sruoga] kartu su kitais tų metų [Petrogrado universiteto Istorijos-filologijos fakulteto] pirmakursiais ir antrakursiais gavo šaukimą į armiją. 1916 m. birželio 7 d. B. Sruogą apžiūrėjo komisija ir pasiuntė ištirti ligoninėn. Visą vasarą jaunuolis išgyveno nežinioje, ieškodamas išeities (net buvo padavęs pareiškimą į karo inžinierių „družiną“ dešimtininku). Neatpainiojo mazgo ir ligoninė: karo tarnyba dėl pašlijusių nervų buvo atidėta, bet tik trims mėnesiams (vėliau tai buvo pakartota dar keletą kartų).³⁸

Iš atsiminimų pateikėjų tik vienintelė Čiurlionytės sesuo Jadvyga, plačiau nekomentuodama, liudijo šį faktą – kad „[j]o ir į kariuomenę nepaėmė dėl silpnų nervų: jūs sergate moteriška liga, atseit – isterija“³⁹.

Paminėti faktai laiškuose „išplečiami“ papildoma, arba „paraštės“, medžiaga – Sruogos išgyvenimais, pojūčiais, reakcijomis. Šių išplėtimų dėka laiškuose gyvai, per konkretaus žmogaus asmeninę patirtį, atsivėrė Pirmojo pasaulinio karo laikas. Psichologinė išgyventos karo traumos patirtis, emocinė būseną tapo poetinių tekstų rašymo paskata, individualios filosofijos radimosi akstinu.

Gavęs šaukimą dėl karo tarnybos ir laukdamas vietos ligoninėje, Sruoga išgyveno „dvasios krizį“⁴⁰. Dažnai kartojo, kad yra vienas, neturi į ką atsiremti, su kuo pasitarti, kam atviriau išsipasakoti: „[...] pas mane čia Petrograde nėra nei vieno gyvo žmogaus, su kuriuo galėčiau nors valandėlę pabūti kaip su artimu, kad aš neturiu čia nei pas ką nueiti, nei su kuo pasikalbėti“⁴¹. Ankstesnis gyvenimas virto inertišku, beprasmiu egzistavimu: „Kaip aš gyvenu? – Juk mano šiandieninis gyvenimas tik kažkokiai pasityčiojimas iš gyvatos, tai tik nuoseklus mirimas...“⁴² Įvardydamas

³⁷ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], 1917-07-07, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 166, l. 1r.

³⁸ Algis Samulionis, *Balys Sruoga*, p. 66.

³⁹ [Jadvygos Čiurlionytės prisiminimai apie Balį Sruogą], in: *Balys Didysis*, sudarytoja ir redaktorė Reda Pabarčienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997, p. 100.

⁴⁰ BS laiškas VČ, [Petrapilis → Lipeckas], 1916-06-05, in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1v.

⁴¹ BS laiškas VČ, [Petrogradas], 1916-05-25, in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 2r.

⁴² BS laiškas VČ [*Šiandie rašau ketvirtą atvirutę*], [Petrogradas → Lipeckas], [1916-06-07], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1v.

gyvo – negyvo gyvenimo priešpriešą, vėliau laiške-eilėraščių cikle „Misere-re“ taikliai konstatavo: „Mes nenumirę – mes tik negyvi...“⁴³

Laiškuose radosi „klaikios prieblandos“, „ūkanos“, „sutemos“, „juodos, beprotiškos bedugnės“, „šaltų sparnų kleketavimo“, „kelionėje užkeltų vartų“, „prasivėrusių tamsių durų“ simboliniai įvaizdžiai. Dažname laiške išryški „gatvėmis plaukiančios praeivių minios“ ir „išbalusio veido, išvargusio kūno“⁴⁴, „vienišo, visiems svetimo ir niekam nereikalingo, susikraupusio ir užsislėpusio savyj klajūno“ kontrastingas vaizdas⁴⁵.

Išgyvenimai perteikiami netiesiogiai, iš atminties cituojamais Jurgio Baltrušaičio, Viačeslavo Ivanovo, Dmitrijaus Merežkovskio, Valerijaus Briusovo, Afanasijaus Feto ir kt. rusų poetų eilėraščių intarpais, dažnai be autoriaus ir kūrinio nuorodos, pavyzdžiui⁴⁶:

В моем пути поет метель...
Моя душа – ее свирель... – ⁴⁷

(Mano kelyje dainuoja pūga...
Mano siela – jos dūdelė!)

И душа, как стебель тонкий
Под росинкой скатной, никнет...⁴⁸

(Ir siela kaip stiebelis laibas
Nuo rasos lašelio linksta...)

Dvasios krizę atspindi ir sergantis, besikeičiantis kūnas: „Aš sublogau dabar be galo. Visas pabalau, akys indubo, veidas susiraukšlėjo. Ir jei ir toliau taip bus – prisieis gal dar ne taip sublogti“⁴⁹.

Sruoga, gaudamas kas tris mėnesius atsinaujinančius šaukimus į karą, prašė Čiurlionytės, Sofijos Čiurlionienės, Julijos Biliūnienės, Stasio Šilin-

⁴³ BS laiškas VČ, [Sočis], [1917-07], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 6r.

⁴⁴ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [1916-08], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1095, l. 2r.

⁴⁵ BS laiškas VČ, [Petrogradas], 1916-05-17, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 172, l. 2r.

⁴⁶ Toliau cituojant laikytasi Sruogos laiške iš atminties pateikto varianto struktūros.

⁴⁷ BS laiškas VČ, [Petrogradas → Maskva], [1916-05-16], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 66, l. 2v; žr. Юргис Балтрушайтис, „Элегия“ [Как дымный вечер, скорбен я...], in: Юргис Балтрушайтис, *Дерево в огне*, Вильнюс: Вага, 1969, p. 149.

⁴⁸ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [1916-08], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1095, l. 2v; žr. Вячеслав Иванов, „Вести“, in: http://www.v-ivanov.it/prizhiznennye_izdaniya/mezhnaya_tajna_lepta/29/, (2017-07-13).

⁴⁹ BS atvirlaiškis VČ, [Petrogradas → Lipeckas], [1916-06-09], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1r.

go, Adomo Varno – tuo metų artimiausiųjų bičiulių – patarimų, teiravosi jų nuomonės.

Racionalūs vyresnieji broliai Adolfas ir Juozapas, siekę apsaugoti Balį nuo karo, spyrė jį iš pradžių stoti „artilėrijos mokyklon“⁵⁰, paskui – į Petrapilio „karo dešimtininkų ir technikų mokyklėlę, mokinties 2–3 mėn.“, nes „[j]ą baigus nereikia stot ant ugnies“⁵¹. Sruoga, būdamas užsispyręs priešgyna, nenusileido broliams – maištavo prieš iš šalies primestus reikalavimus: „Aš dabar žinau – kas nebūtų, turiu pergyventi viską, ir dūšioj aš vis tiktai gyvensiu, kaip aš norėsiu, ir niekas ten nešeimininkaus savo įstatais“⁵².

Sudėtinga egzistencija, įvardijama „išguito gyvenimo“, „karionių ištremtinių“ sąvokomis, iš pradžių vertusi gūžtis ir aimanuoti, išmoko juoktis. Pirmą kartą laiškuose nuskamba gynybinis ir psichologinis juoko argumentas, pavyzdžiui:

Sesute, Sesute, kodėl tau negerai? Viešpats esi gyvenimo ir už jo ironiją tik sarkazmu tegalima jam atsilyginti. Aš daugel galvojau. Ir jei gyvenimas taip tyčiojas – tat aš dabar priešginai juokiuosiu iš jo. Juokis, Sesute, nes viskas turi būt, kaip mes norime.⁵³

Šaukimas į kariuomenę vadintas „komedija“, „bieso komedija“, kurią privalo išgyventi. Būtent šiuo metu ankstesnį nerūpestingo, išsiblaškiusio ir „niekuomet nieko šaltu protu nesvarsčiusio“ vėjavaikio įvaizdį pakeitė kitas palyginimas. Sruoga rašė, kad dabar, kai pasitikėjimas savimi sumenko, privalo būti „kaip uola“ – tvirtas, nepažeidžiamas, kad visus siunčiamus likimo išbandymus ištvėrtų: „O ką, tai dabar atplaukusi kokia nors vilnis pramuštų, užgautų dūšioj žaizdą, tat kaip tada aš begalėčiau gyventi“⁵⁴. Poetinis „uolos“ leitmotyvas kartojamas dažnai. Optimizmo, vidinio tvirtumo, stoicizmo nuostatos sutinkamos ne viename laiške.

Laiškuose daug rašyta apie karo sukeltus išgyvenimus, bet apie karo įvykį konkrečiai kalbėta mažai. Tik iš užuominų, atskirų detalių galima pajusti, kaip karas artinosi prie paprastų žmonių, ribojo jų, ypač studentų, gyvenimą (iki patikrinimo draudžiama išvažiuoti, keisti gyvenamąją vietą),

⁵⁰ BS laiškas VČ, [Petrogradas → Voronežas], [1916-08-13], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 58, l. 2r.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² BS laiškas VČ, [Petrogradas], [po 1916-06-07], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 2v.

⁵³ BS laiškas VČ [Aš dar važiuoju], [pakeliui iš Maskvos → Lipeckas], [1916-06-04], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1v.

⁵⁴ BS laiškas VČ, [Petrogradas → Lipeckas], [1916-08-01], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 22, l. 2r.

pasirinkimus (nuo karo tarnybos neatleidžiama), kokius sprendimus jie priėmė, kokių išeičių ieškojo, kaip reagavo į besikeičiančias realijas.

Sruoga, būdamas silpnos sveikatos, rizikavo, atidėliojo gydymą, kad vėliau, patikrinus specialiai gydytojų komisijai, nepaiškėtų, jog sveikas ir tinka karui: „Tik nežinau, kas padaryt, kad aš fiziškai labai bjauriai jaučiuos. Bet jei dabar pasigydyt, tat rudenį in karą tikrai paims“⁵⁵.

Studentai, paveikti aplinkos šnekų, nutraukę ankstesnius mokslus, ruošėsi išeiti į karo mokyklas: „Mano kupė važiuoja dar vienas studentas, stojantis karo mokyklon. Visi šneka tik apie karą, džiaugiasi rusų laimėjimu. Visa tai kažkokį nepaprastai kvailą ūpą sudaro. Et, jerunda“⁵⁶.

Sruoga „išplėtė“ anksčiau minėtą faktą dėl karo inžinierių mokyklos (paaiškino prašymo priimti dešimtininku aplinkybes, susvyravimą dėl tokio sprendimo, gavus konkretų prašymą atsiųsti dokumentus, abejones ir nežinią, kaip toliau elgtis, karo mokyklos sąlygas, stojančiuosius artimos aplinkos žmones, alternatyvias mokyklas, pasekmes):

Dvi savaiti atgal aš padaviau prašymą in inžinierių (karo) družiną, kad priimtų mane dešimtininku. Apie tai aš tau nieko nerašiau, nes kad mane priimt[ų] – visai netikėjau, kadangi aš esu pašauktas jau, ir universitetas, o kad tapt karišku dešimtininku, reikia baigt šiokie-tokie kursai. Bet šiandie gaunu atsaką iš ten, prašo nusiųsti dokumentus nekuriuos, taip, kad kaslink priėmimo dabar ir abejonė vargiai būti bagali – turbūt tikrai priims. Tai kaip man padaryti – ar važiuoti, ar ne. Ten sąlygos tokios – kas reikia dirbt – nežinau – tik laukuose darbas, ant gryno oro, toli nuo ugnies, užpakaly armijos (družina be ginklų), ir dešimtininkui iš karto mėnesiui duo[da] 125 rub. Ir tai rokuojas – kad iš tikrųjų tarnauj[i] karuomenei, tat, žinoma, ant ugnies eit niekuomet neprisieis. Čia lignonbuty aš dar nebuvau ir kada pakliūsiu, nēr žinios. Taigi visa vasara prisieitų būt mieste. Lignonbuty geriausiame atsitikime paliuosuos daugiausia trims mėnesiams, o paskui vėl ta pati istorija. Petrapily daugiau trijų mėnesių neliuosuoja nieko. Bet su lignonbučiu – juk dar abejotina, gali paliuosuot, gali ir ne. Jeigu, sakysime, paliuosuotų dabar, aš važiuot tada iš miesto niekur negaliu, nes jeigu sveikatą pataisysiu, tat už trijų mėnesių tikrai jau paimtų. Turėčiau arba laukt praporų mokyklos, arba stot artilerijos mokyklon (ten mokinas 9 mėn.). Bet išbūt ar 4, ar 9 mėn. tokioj kariškoj mokykloj turbūt nepi[g]iai atsieit. O jei važiuosiu čia dešimtininku – tuojau stosiu prie darbo. Turbūt reikės darbininkus prižiūrēt. Toj družinoy dirba jau vienas lietuvis, dabar padavė prašymą mano brolis ir dar kiti – jei priims – tai visi tuojau važiuos. [...] Jeigu važiuoti – žinoma, tais metais jau mokinties negalėčiau ir dirbti, bet užtat ir dvasiniai, ir fiziškai turbūt atsil-

⁵⁵ BS laiškas VČ, [Petrogradas → Lipeckas], 1916-05-23, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 32, l. 2v.

⁵⁶ BS laiškas VČ [Ir dar, ir dar tebevažiuoju], [pakeliui iš Maskvos → Lipeckas], [1916-06-04], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1v.

sėsiu, ir po laukus teks pasivaikščioti, ir naujų, ne miesto, išpūdžių gauti. Be to, toji družina Lietuvos pasieny. Taip kad su laiku gal Lietuvoj dirbt prisieis. O jei nevažiuot – tai ar galima tikėtis, kad man šią žiemą teks ir mokinties, ir dirbt, ir... Šansų turbūt dar mažiau... Jeigu važiuot – tai prieš važiavimą norėčiau su Tavimi būtinai būtinai pasimatyt... (Dabar dar nepriimtas esu, tik jau daug vilties yra, kad priims).⁵⁷

Apie sunkias materialines sąlygas, studijuojant Petrograde, Maskvoje, ilsintis Sočyje, taip pat sužinome tik iš nuotrupų, pavienių užuominų. Buitinio gyvenimo realijas, kaip ir karo konkretybes, Sruoga laikė „bjauriomis smulkmenomis“, kurios „labai erzino ir slėgė“⁵⁸, todėl nematė prasmės apie jas rašyti. Jei išsprūdavo konkrečios detalės (alkanumo, basumo), atsiprašinėjo, „kad tokiuos niekus rašas“⁵⁹. Sunkaus materialinio gyvenimo klotas, ypač 1917 m. Maskvoje kilus perversmui, gerai atsispindi Čiurlionytės užrašuose – „juodrašteliuose“⁶⁰.

Gyvenimo prasmės teigimas. Tik laiškuose atsiskleidžia Sruogos asmeninis požiūris į gyvenimą karo akivaizdoje. Šiuo aspektu ypač patraukia mintys, kuriomis Sruoga bandė Čiurlionytei įteigti, koks prasmingas žmogaus gyvenimas ir kad jį tereikia mylėti, pajusti, neužtemdant galvojimu, samprotavimais, nuolatine savianalize ir savikritika:

Aš niekuomet nemaniau, kad reikia klausyti proto aplenkiant vidujinius pajautimus. Aš visuomet maniau, kad žmogus tik pajautima[m]s ištikimas būti tegali. [...] Aš tuomet laukiau nuo Tavęs ne tokio laiško, taip senai buvau beturėjęs nuo Tavęs laiška, man tada norėjos kitokio, o ten buvo tik „aš kvaila, labai kvaila“ ir galas... Aš suprantu tąjį dvasios stovį, ašei irgi tuoju grieku daugel, gal ir labai daugel griešijū, bet... aš puikiai žinau, kad taip gyventi negalima... Negi galima visados save analizuoti ir analizuoti. Jeigu save analizuosi vis ir ieškosi, ar vertas esi gyvenimo, ar – aiškus dalykas, išgalvosi tik vieną idėjimą – karties ir galas. Ne, Sesute, taip negalima! Kam analizuoti, kam griaudienties be reikalo, kada gali liuosai gyventi (kai gyveni, jokio analizo nėra – tada tik laisvė ir inkvėpimas). O kiekvienas analizas yra merdėjimas, yra savo rūšies mirimas! Ir kam žmogui tyčia marinties, jei jis gali gyventi, jei jis gali būt jaunas...“ „Aš, Brolyti, norėčiau labai, labai norėčiau negyventi“... „Iš tikrųjų yra baisu gyventi pasaulyje“... Kodel, Sesutėle, kodel?..

O aš taip noriu gyventi ir taip myliu gyvenimą, ir taip nenoriu jokio mirimo! [...] Ir man rodos, Sesute, kad tu, sakydama „noriu negyventi“, kad Tu

⁵⁷ BS laiškas VČ, [Petrapilis], [prieš 1916-07-31], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 72, l. 1r–v, 2r–v, 3r.

⁵⁸ BS laiškas VČ, [Maskva → Voronežas], [1917-08-14], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1095, l. 1v.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ *Sesers rūpestis: Valerijos Čiurlionytės-Karužienės gyvenimo ir darbų eskizai*, p. 35–38.

klysti, kad Tu pati prieš save meluoji... Kaip tu dabar būni suvargusi, sunervinta, serganti – be abejonės, tai nėra gyvenimas – tai tik прозябание – suprantu, kad tokio mylėti negalima. Bet dūšia nori, dūšia laukia kito – ir jeigu kito naujo, jauno, saulėto gyvenimo nėra – dūšia noru ir užsidegimu tegyvena. Ir šiaandien man rodos, kad gyvenime nėra jokios ironijos, kad viskas paeina tik nuo manęs, nuo žmogaus. Kodel man gyvenimo ironija priimti, kodel aš negaliu iš jo ironizuoti? Išvidiniame pasaulyje, kame prisieina susidurti su grubia kumščio jėga – kur kas sunkiau – bet dvasios gyvenime – kiekviena dūšia turi šeimininkauti. Mūsų visų nelaimė, kad mes mėgstame tuojaus viską, kaip gudai sako „обобщать“. Iš mažučio prietikio neberandame viskame prasmės. Bet taip negalima. Sesute!⁶¹

Abu jaunuoliai išgyvendavo krizę, patirdavo nusivylimą, savigraužą dėl vidinio „išglebimo“, „suvargimo, susmulkėjimo“. Vienas kitą stengdavosi paguosti, įtikinti, kad stipresnė turi būti gyvenimo meilė ir valia gyventi. Sruogai pavykdavo pasiekti, kad Čiurlionytė atsitiestų, būtų drąši ir tvirta, nebijotų gyventi – „pasaulį paimtų in savo rankas“, „pajustų savyje milžiniškąją visatos Valią“⁶². Atkaklumo, valios, užsispyrimo paskatos išreiškiamos ir kartojamu kopimo į kalną vaizdiniu, kuris skatina galvoti ne tik apie asmeninius rūpesčius, bet ir apie simbolinę kovą su gyvenimo sunkumais⁶³.

Čiurlionytei tekdavo išklausti Sruogos, buvusio itin reiklaus sau, savi-kritiškų minčių ypač dėl, jo įsitikinimu, niekam vertos poetinės kūrybos:

Žinai, Sesute, kas mane smaugia, dar kas mane slegia?.. Man rodos, kad mano žygis kaip poeto... jau baigtas... Juk kiek aš dabar va parašiau, ir nė vienu eiliu nėra, kad turėtų kokią nors vertę, kad būtų žymu ugnelė, kad būtų žymu inkvėpimas ir laisvė... Ar ne tiesa?..

Rodos, kad tai yra kartojimas to, ką kiti daug geriau ir daug ryškiau pasakė?.. Ir pagaminti, sutverti ką tokio naujo, nebuvusio, savo, arba bent mažiausiai – talentingo – nepajėgiu. Juk matai, in ką panašios visos eilės, kur aš dabar parašiau! Ubagyste! Tai mane labai griaužia ir slegia. Kas daryti, kas daryti, Sesute?..⁶⁴

Čiurlionytė Rusijoje buvo pirmoji Sruogos poezijos skaitytoja ir vertintoja. Reikia manyti, ji ir įkvėpdavo Sruogą toliau kurti, įtikindavo, kad jo parašyti eilėraščiai, kurių sulaukdavo kartu su laiškais, yra geri, nuoširdūs, tikri.

⁶¹ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [prieš 1916-07-31], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 69, l. I 2r–2v, II 1r–v.

⁶² BS laiškas VČ, [Petrogradas], [prieš 1916-07-31], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 63, l. 1r.

⁶³ BS laiškas VČ, [Sočis], [1917], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 195, l. 1v.

⁶⁴ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], 1917-05-21, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 178, l. II 2r–v.

Egzistencinės mintys. Atsiminimuose teigta, kad Sruoga buvęs tylus, liūdnas, mažslus, uždaras, nekalbus⁶⁵. Laiškuose – išsamus atsakymas, apie ką Sruoga mąstė, kas jį skatino filosofiškai žvelgti į pasaulį. Iš laiškų aiškėja, kuo panašus ir kartu skirtingas Sruogos ir Čiurlionytės pasaulėvaizdis ir pasaulėjauta.

Sruoga ir Čiurlionytė kitaip mąstė apie žmogaus gyvenimą, jo trukmę, prasmę. Laiškuose išdėstyti Sruogos kontrargumentai Čiurlionytės teiginiams. Jaunuolių pasiginčijimai laiškams suteikia gyvybingumo, o karo situacijoje – ir dramatinės įtampos. Čiurlionytė ypač vertino Sruogą dėl polinkio filosofuoti. Nors jai Sruoga atrodė „keistas ir neaiškus“, vis tik jis sugebėdavo taip paaiškinti užduotus klausimus, kad „viskas būtų ne tik suprantama, bet ir pajaučiama“⁶⁶. Todėl Čiurlionytė Sruogą laikė autoritetu. Sruogos laiškus skaitė įsigilinsi, jų apmąstymams skirdavo daug laiko. Sruoga, dėl to pamalonintas, kuklinosi: „Ir apie mane tu turbūt per daug gerai galvoji, aš visai nesu nei toks galingas, nei gilus, kaip tu sakai. Aš tik gal truputį kitaip priverstas esu gyventi“⁶⁷. Sruoga, kitaip nei Čiurlionytė, gautųjų laiškų smulkiai neanalizuodavo, neieškodavo loginių prieštaravimų, tik stengėsi per laiškus pajauti mylimąją – „[...] ir todelei tai itin man Tavo laišakai brangūs“⁶⁸. Sruogos samprotavimai dažnai nesutapdavo su Čiurlionytės pozicija – į daugelį dalykų jis žiūrėjo plačiau.

Čiurlionytės nuomone, „[g]yvenimas žmogaus turi būti ne vien valanda, o amžius, žinoma, jei tas gyvenimas yra tikras, o ne žibutis, kuris nuo mažo vėjo gęsta...“⁶⁹ Iškeltas žmogaus gyvenimo tikrumo ir trukmės klausimas Sruogą paskatino giliau mąstyti apie laiką. Čiurlionytės išsakytai gyvenimo-amžiaus sampratą Sruoga priešpriešino gyvenimą – akimirksnį:

Žmogus neprivalo laiko pažinti... Tik žmogaus akluma išdalijo laiką in valandas, minutes ir sekundes. Tėra viena tik amžinastis. Bet ką padaryti, jei žmogus in tąją amžinastį eina tik žengsnis užu žengsni, jei joje negali išsyk visas pasinerti? Ką padaryti, jei Mirtinas žmogus negali išsyk pajusti visą Amžinastį, o privalo slenksti per akimirksnius. Tat ir nenoromis ima rodyties, kad visas mūsų gyvenimas yra tik akimirksnis, nes mes tik akimirksnyje tegyvename...

Ir dar keisčiau ima rodyties, kad jokios Amžinasties nėra, kadangi vienas akimirksnis kitam griežtai priešingas, o jei juos abudu sudėti – gale nieko ne-

⁶⁵ [Pauliaus Galaunės prisiminimai apie Balį Sruogą], in: *Balys Didysis*, p. 96, 91.

⁶⁶ BS laiškas VČ, [Petrogradas → Lipeckas], [1916-08-01], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 22, l. 1r.

⁶⁷ *Ibid.*, l. 1v.

⁶⁸ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [prieš 1916-07-31], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 69, l. I 2r.

⁶⁹ BS laiškas VČ, [Petrogradas → Lipeckas], 1916-05-23, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 32, l. 1r.

lieka. Kokia gi gali būt amžinastis, jei galų gale – Nieko! Koksai gi gyvenimas, jei jis amžinasčiai panašus. Nenoroms rodosi kartais, kad tikrasai gyvenimas – tik akimirksnis!⁷⁰

Šiuos apmąstymus paskatino realybė – Sruoga kalnuose vos nenukrito į bedugnę: „Užteko vieno akimirksnio, vienos sekundos – kad numarmėti, jog ir kaulų nebesusirinktum“⁷¹. Sukrėtusi asmeninė patirtis leido daug pasakyti apie neginčijamą gyvenimo vertę: „Gražus yra gyvenimas ir pasaulis, ir juo jis labiau ant plauko kaba – juo jis juokingesnis. Ir pasaulį matuoti reikia ne amžiais, ne matais – tik mirksniais ir dalgiu“⁷².

Ne atsitiktinai daug kalbama apie žmogaus, dieviškos esybės atspindžio, būties trapumą, laikinumą visatos kontekste. Pateikiama gyvenimo-„akimirksnio“ ir žmonių-„gęstančių žiburėlių“, „marėse plaukiančių sielių“ samprata:

Ir rodosi kartais, kad mes visi klajojantys nenuoramos, kad mes ištremtieji, vien tik žiburėliai, vien tik atspindžiai spindulėlio, gimusio kažkur toli-toli, Dieviškoj esybėj. Ir ką padaryti, jei galingiausieji žmonės gęsta nuo mažo vėjelio. Juk ką tai reiškia žmonių, minios valia sulyginant su Visata, Visada, Amžinastim?.. Ar tai ne vėjo mažučio-mažyčio dvelkimas?.. Mes tik sieliai mažučiai-mažutėliai, plaukiame per bangas, per verpetus... Keliasi rūkas, supasi miglos... Vėjužis pakils, susiūbuos Marės, vilnys užlies... Sieliai bus toli-toli... Jeigu mes žiburėliai, nuo mažyčio vėjo gęstą, ne mūsų tai kaltė – tai tokia jau būtybės prasmė...⁷³

Sruoga prieštaravo ir kitam Čiurlionytės teiginiui: „O tik kova su gyvenimu – tai yr palikimas mūsų sielos tokia, kokią prigimtis mums ją davė...“⁷⁴ Sruogos įsitikinimu, žmogaus siela, valia, kūrybos galia stipresnės už išorinius veiksmus, aplinkybes: „Šiandien aš jau nežinau prasmės „gyvenimo ironija“, „kova su gyvenimu“, „gyvenimo atskaita“... Tai kokie tai begaliniai abstraktūs, atitraukti nuo pasaulio ir dūšios supratimai... Šiandie aš žinau tik, kad pasaulyj yra valia ir tveryba, ir tik tveriamoji dūšia pasaulio gyvenimą rėdo“⁷⁵.

Savirefleksija. Samulionio monografijoje esanti užuomina, kad apie „aukštas filosofines materijas“ Sruoga „diskutuoja su A. Varnu, kurį laikė

⁷⁰ *Ibid.*, l. 1r–v.

⁷¹ BS laiškas VČ, [Sočis – Iskorostis], [1917-06-18], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 176, l. 2r.

⁷² *Ibid.*

⁷³ BS laiškas VČ, [Petrogradas → Lipeckas], 1916-05-23, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 32, l. 1v.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [po 1916-06-07], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 2r.

filosofiškai mąstančiu, giliai suprantančiu meną kūrėju „dvasios draugu“⁷⁶, laiškuose praplečiama ir diskutantais, ir konkrečiomis diskusijų temomis, ir Sruogos savirefleksijos būdais.

Čiurlionytė nesuprato, kaip galima, įsijautus į gamtą, panirus į save, atsiriboti nuo šalia verdančio visuomeninio gyvenimo: „Ką man daryti, kad man galvoj netelpa tokie dalykai, kad man tik eiti klausyti ir vėjo, ir upės, ir miškų, ir tylių laukų, ir tylėti, ir nieko negalvoti, ir nežinoti, kad yr pasaulis ir visuomeninkai, ir kuopos, ir kuopelės, kurios pešas ir pačios nežino dėl ko“⁷⁷. Sruogos įsitikinimu, Čiurlionytė, teigdama, kad ir ji „paliksianti visuomenininkė“, ne taip suprato jį ir visuomeniškumo idėją. Čiurlionytė į visuomeniškumą žiūrėjo tik kaip į paprastą darbą, o Sruogos poziciją vertino kaip „iliuzijomis“ gyvenančio, „atitrūkusio nuo žemės svajotojo“⁷⁸. Jis, aiškindamas visuomeniškumo sąvoką, prisiminė prieš ketverius metus, dar mokantis Panevėžio realinėje gimnazijoje, kilusius ginčus. Sruoga skatino pamąstyti, ar „uriadnikas“, dailininkas, misionierius, daug dirbantys, kuriantys, pasišvenčiantys visuomenės labui, iš tikrųjų vadintini visuomenės veikėjais. Anot Sruogos, norint būti visuomenininku, idėjinio pasišventimo dar maža. Reikia kovoti dėl savo įsitikinimų ir juos realiai gyvenime priitaikyti. Stasys Šilingas, Tomas Naruševičius, Mykolas Sleževičius, Petras Leonas, Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, Kazys Grinius, Sruogos nuomone, geriausiai reprezentuoja visuomenininko tipą, o jų darbai – visuomeniškumo idėją. Sruoga skatino įvertinti ne tik šių žmonių visuomeninius darbus, bet kartu pažiūrėti į jų dvasinį gyvenimą. Sruoga pateikė Šilingo – asmens – apibūdinimą, kuris, galima sakyti, universalus, tinkamas visiems visuomenininkams: „Arba dabar jįsai – visuomeninko gyvenime – formalistas, sudžiūvęs, sukempijęs, be jokios dvasios. Bet kaip visuomeninką tai jį pateisina“⁷⁹. Anot Sruogos, visi visuomenininkai „be galo nuobodūs ir smulkūs žmonės“⁸⁰, o anksčiau išvardytų visuomenininkų priešingybė – Baltrušaitis, „dūšios žmogus“⁸¹. Visuomenės labui reikia besąlygiškai auko-

⁷⁶ Algis Samulionis, *Balys Sruoga*, p. 64.

⁷⁷ BS laiškas VČ [*Kad tu, Sesule, nemanytum*], [Petrogradas], [1916], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1r.

⁷⁸ BS laiškas VČ [*gyvenimais. Baltrušaitis?..*], [Petrogradas], [1916], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1095, l. 1r.

⁷⁹ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [1916], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1v.

⁸⁰ BS laiškas VČ [*Teneimjės staigūnė minia*], [Petrogradas], [1916], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1095, l. I 2v.

⁸¹ *Ibid.*, l. 1r.

ti save, savęs išsižadant: „Visuomenės darbe reikia daug ir labai daug kur atsakyti nuo savęs, nuo savo asmens ir individybės“, tiksliau sakant, „tai yra savęs laidojimas“⁸². Ne vieną kartą Sruoga pabrėžė: „Ir tau lik[t] visuomeninke – reikštų palaidot save...“⁸³ Vidinės dramos priežastis – gyvenimas „dviem gyvenimais“ (Šilingo atvejis). Dėl šios priežasties Sruoga visuomet laikėsi atokiai nuo bet kokių visuomeninių sambūrių: „Jokių kuopų ir kuopelių dvasios manų senai nebeliko“⁸⁴. Jam, kaip ir Baltrušaičiui, svarbesnis „dūšios“ gyvenimas. Sruoga, daug svajojęs apie tolesnius mokslus Maskvoje kartu su Čiurlionyte, buvo tikras, kad Baltrušaitis „inves mus in aukštesnę dūšios gyvenimą, juk tai yra mūsų dvasinis tėvas“⁸⁵. Čiurlionytę skatino likti savimi: „Bet aš tikiu in tave ir tikiuos, kad tu liksi ištikima sau...“⁸⁶ Ištikimybės sau priesakas kartotas ne viename laiške.

Sruoga nemažai filosofavo apie „tautos dvasią, apie tautos kultūros pamatus, apie žmogaus dvasines savybes“⁸⁷, „apie Dievo galvojimą“⁸⁸, apie altruizmą ir egoizmą⁸⁹, „apie valios žmogų“⁹⁰, „apie supratimą savęs ir kitų“⁹¹. Sruoga, Šilingo paklaustas, polinkį į filosofiją grindė įgimtu improvizacijos talentu:

Net Šilingas, iškišęs liežuvį, klausia, iš kur aš toks teoretikas filosofas palikau. Bet matai, aš kažkaip galvoju viską staiga, viską improvizuoju. Rašau kokį straipsnį – būtinai turiu baigti per vieną naktį, kitaip nieko nebus. Ir aš kažkaip užsimiršęs tai darau, aš nežinau, kas tai veikia, ar protas, ar jausmai, aš nežinau, kas ir kur, kaip dedas, tik juntų, kad viduje eina bruzdėjimas. Ir tada valandą aš visas atsidavęs tam, ką aš darau, ir, man rodos, per tat gal aš ir esu nuoširdus. Jei protas pas mane veikia – tai jis tik formuoja, o viską gimdo tik pajautimas.⁹²

Visus svarstymus lydi proto ir jausmo dualistinė jungtis, aktualizuojant jausmą – kūrybos dingstį ir tik paskui įsijungiantį protą – struktūros formuoją.

⁸² BS laiškas VČ, [Petrogradas], [1916], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1v.

⁸³ BS laiškas VČ, [1916], [Petrogradas], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1095, l. I 2v.

⁸⁴ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], [1917-05-31], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 158, l. 1v.

⁸⁵ BS laiškas VČ, [Petrapilis → Lipeckas], [1916], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 68, l. 2v.

⁸⁶ BS laiškas VČ [Teneimnės staigūnė minia], [1916], l. II 2v.

⁸⁷ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [prieš 1916-07-31], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 63, l. 2r.

⁸⁸ BS atvirlaiškis VČ [Tik gavau tavo laišką], [Petrogradas → Lipeckas], [1916-08-01], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1v.

⁸⁹ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [po 1916-06-07], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 76, l. 2r.

⁹⁰ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [prieš 1916-07-31], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 69, l. I 2r.

⁹¹ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [prieš 1916-07-31], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 63, l. 1v.

⁹² *Ibid.*, l. 2r.

Laiškai meditatyvūs, prisodrinti vidinių refleksijų. Pastebima nuolat pasikartojanti rymojimo ir žiūrėjimo tolin, ilgai ilgai „sėdint vidury Marių ant uolos“⁹³ ar sode, prie marių, „ant marių kranto po senu ažuolu“⁹⁴, būseną. Vėliau Sočyje panašiai medituojama gulint saulėj kalnuose. Sruoga ir Čiurlionytę skatino pasėdėti ant marių kranto per naktį, apie nieką negalvojančią – „kaip akmuo arba uola“. Sruoga sekė Nietzsche: „O Zaratustrą aš skaitau. Jis liepia tylėti, žiūrėti tolumon ir medžių šnekos klausyties. Bet juk aš taip ir darau“⁹⁵.

Rymodamas Sruoga stebėdavo gamtą, kurios aprašymų intarpai laiškuose poetiški, tapybiški – primena sinestezija išsiskiriančias čiurlioniškąsias vizijas⁹⁶. Laiškuose dažnai minimos už miesto, netoli nuo miško, esančios pievos, kuriose Sruoga mėgo ištisą dieną klaidžioti ir rinkti gėles, iš jų pinti vainikus⁹⁷. Mėgstamiausios Sruogos gėlės: pakalnutės (konvalijos), balti žirniukai, rugiagėlės (mėlynos vosilkos), linai, radastos, baltos lelijos, magnolijos, lotosai, mimozos. Gėlėmis ne tik estetiškai gėrėjosi. Pakalnutės veikė raminamai, skatino užsimiršti, linai primindavo Lietuvą. Sruoga labiausiai nemėgo rožių, derančių „tik sodo alėjoms ir kapinynams“, jų niekada neskyne⁹⁸.

Pririnkęs kalnų gėlių ar jų lapelių, džiovindavo saujelėje smėlio ir siūsdavo pridėjęs prie laiško voke Čiurlionytei. O ji, prisigėsi prie skrybėlės ar krūtinės, nešiodavo. Sruoga, išsiūsdamas Čiurlionytei eilėrašį su minėtu priedu, parašydavo pastabą ar tiesiog brūkšteldavo primindamas: „Nešiok šakelę prie krūtinės“⁹⁹. Čiurlionytę, einančią laikyti egzaminu, ragino išsiminti į jo graikų kalbos vadovėlių įdėtą „šakutę paparčio“ – „pridėk, paslėpk ją prie krūtinės – tai bus mano palaiminimas“¹⁰⁰. Dažnai sudžiovintus radastų, lotosų žiedus vakarais, saulei leidžiantis, pasistatęs „iš akmenučių lengvą kudmentėlių“¹⁰¹, įkūręs ugnį, degindavo ant marių kranto ar aukšto

⁹³ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [po 1916-06-07], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 83, l. 2r.

⁹⁴ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], 1917-05-16, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 144, l. I 1r.

⁹⁵ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], 1917-05-06, in: *VUB RS*, f. 153, b. 1095, l. 2r.

⁹⁶ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], 1917-05-17, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 145, l. I 2r-v.

⁹⁷ BS laiškas VČ, [Petrogradas → Lipeckas], [1916-07-04], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1v.

⁹⁸ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], 1917-06-01, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 159, l. 1v, 2r.

⁹⁹ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], 1917-05-22, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 151, l. 2v.

¹⁰⁰ BS laiškas VČ, [Petrogradas → Maskva], [1916-05-21], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1v.

¹⁰¹ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], 1917-05-18, in: *VUB RS*, f. 153, b. 1095, l. I 2r.

kalno dainuodamas, o paskui jų pelenus mėnesienoje išberdavo į jūrą arba siūsdavo Čiurlionytei, kad jais galvą pasibarstyty.

Antrą Sekminių dieną nuklydęs į pievą, atsigulęs į žolę, tylos ir ramybės apimtas, sapne regėjo Lietuvą, matė ir iš jos išklydusią, Voroneže prisiglaudusią Čiurlionytę – susitiko žvilgsniu¹⁰². Šis per Sekmines patirtas regėjimas, laiške užrašytas impresijos pavidalu, tapo vėlesnio eilėraščio be pavadinimo „[Ar atminsi bernužėlį]“¹⁰³ impulsu. Laiške spontaniškai užrašytas pirmasis eilėraščio eskizas, kuris vėliau nemažai taisytas, struktūrintas.

Vizijų pasaulis. Atsiminimuose randame abstraktesnių užuominų, kad Sruoga „[p]askendęs čiurlioniškai mistiškoje nuotaikoje“¹⁰⁴, kad „mėgo stebuklingus dalykus ir gyveno ne visiškai realiame pasauly“¹⁰⁵. Laiškuose galime rasti konkretesnį šio teiginio paaiškinimą.

Čiurlionytei atrodė keista nuolat išgyvenama ir dažnai laiškuose aprašinėjama Sruogos būseną – ramus ilgėjimasis, tylus liūdnumas, gili gamtojauta, visatos slėpinių meditacija ir atvertys. Jai šie patyrimai buvo kur kas svetimesni – ironizavo, kad Sruoga neva turįs „juk geresnį kelią“, o ji „nieko neturi ir žinot nenori“¹⁰⁶. Nepajėgdama suprasti bičiulio, rašė jam „baisius savo žiaurumu ir panieka“ laiškus, juokdamasi iš to, kas Sruogai buvo brangu. Sruoga aiškino Čiurlionytei, kodėl, kitaip nei ji, „taip nemokąs džiaugties pasauliu“¹⁰⁷. Sruogos įsitikinimu, žmogus, išgyvendamas nuliūdimo ir ilgėjimosi būseną, gali „mirtingomis akimis išsvysti nemirtingus regėjimus ir pažinti amžinybės paslaptis“¹⁰⁸. Ši laiško mintis tapo ir po savaitės užrašyto eilėraščio be pavadinimo „[Tokia didelė didelė šventė]“ pirmojo varianto ašimi¹⁰⁹.

Amžinybės paslapties atsivėrimas laiškuose tapomas impresionistiškai:

Myliu aš mažą mažą nakties žiburėlį. Ugnis iš Dangaus nusileido ant žemės, buvo mažukė, suskilo, sueižėjo ir pripildė pilną pasaulį mažukių ugnelių. Marėse, danguje, kalnuose, pievose, medžiuose, gėlėse, žieduose ir žolelėse, ir daugų tyrumoj dega tviska maži-mažučiukai nakties žiburėliai. Ugnis iš dan-

¹⁰² BS laiškas VČ, [Sočis → Voronežas], 1917-05-22, in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1r.

¹⁰³ Balys Sruoga, *Raštai*, t. 1: *Poezija*, p. 13–14.

¹⁰⁴ [Iš įvairių šaltinių], „Maskvoje 1916–1918 metais“, in: *Balys Didysis*, p. 54–55.

¹⁰⁵ [Jadvygos Čiurlionytės prisiminimai apie Balį Sruogą], in: *Balys Didysis*, p. 101.

¹⁰⁶ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], 1917-07-10, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 184, l. 2v.

¹⁰⁷ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], [1917-07-08], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 182, l. 1r.

¹⁰⁸ *Ibid.*, l. 2v.

¹⁰⁹ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], [1917-07-22], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 186, l. 1r–v.

gaus ant žemės nusileido, ji pirma buvo danguj, dausose ir dabar pilnas pasaulis ugnelių.

Ugnis – Skaistybė, Ugnis – jungia Dievybes su žeme, ugnis – Skaistybės dievaitė.

Ugnis nusileido ant žemės ir dabar visa visybė pilna ugnelių.

Pridėk ranką prie akių, prie lūpų, prie krūtinės...¹¹⁰

Sruoga mokė Čiurlionytę, atsiplėšus nuo žemės, pakelti akis į dangų – pajusti visatos didybę ir amžinybės slėpinį: „Žiūrėk in žvaigždes, daugiau in žvaigždes“¹¹¹.

Čiurlionytė brangino ir saugojo brolio Mikalojaus Konstantino Čiurlionio piešinius, kuriuose panašiai atsiveria kosminiai regėjimai. Bet į poetines „čiurlioniškas“ Sruogos vizijas nesugebėjo žiūrėti adekvačiai – vertino gana skeptiškai ir kritiškai, net kaip kliedesius (Sruoga anksčiau minėtas vizijas patirdavo dažnai stipriai karščiuodamas). Jis jautėsi įskaudintas, bet nepyko. Suprato, kad Čiurlionytė atsainiau rašiusi ir dėl to, kad, likusi jo kosminių patirčių šešėlyje, jautėsi neįvertinta, sulaukusi per mažai konkretaus dėmesio, abejojanti, nusivylusi.

Sapnų intarpai. Atsiminimuose apie Sruogos oneirinę patirtį visai nekalbama. Į laiškus jautsa nemažai vidinių regėjimų, nuojautų. Pavyzdžiui, prieš karo gydytojų komisijos apžiūrą Sruoga, būdamas pas Šilingą Suomijoje, grįžęs nuo marių, susapnavo rezultatus, apie kuriuos sužinojo daug vėliau:

Parėjęs gi, parėjęs gi atsigulęs lygiai sapnavau tą pačią komisiją, kur šandie žiūrėjo, ir taip-pat, kad paliuosavo trims mėnesiams. Atsikėlęs spjoviau ir maniau, kad tai niekai, o šandie, matai, viskas tašką in tašką...¹¹²

Sruoga sapnavo ir kitą pranašingą sapną, kurį galima sieti su istoriniu įvykiu – 1917 m. Vasario revoliucija Rusijoje, prasidėjusia Petrograde. Sruoga įtaigiai aprašė šturpų Petro I paminklo – „Varinio raitelio“ – kritimą ir sudužimą virš galvos¹¹³.

Laiške Čiurlionytei Sruoga aprašė dar kelis sapnus: vieną – neišsipildžiusį, kitą – sietiną su rusų literatūra:

Nesenai sapnavau, kad aš turiu numirti 25 dieną šito mėnesio, o šianakt sapnavau, kad mane Levas Tolstojus vedė labai ankščiau laiptais, kad mes

¹¹⁰ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], [po1917-07-22], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 62, l. 1r–v.

¹¹¹ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], 1917-06-05, in: *VUIB RS*, f. 153, b. 1095, l. 1v.

¹¹² BS laiškas VČ, [Petrogradas → Voronežas], [1916-08-13], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 58, l. 1r.

¹¹³ *Ibid.*, l. 1v.

dvylinki ėjom susilinkę. Vedė žemyn. Invedė in kažkokius tamsius labirintus ir davė man didelę lazdą sakydamas:

– Turėjai lazdą piemens, dabar nešiok elgetos.

Paskui per dar tamsesnius labirintus invedė in augštą bokštą, kuriame viršūnėj ant varpo tupėjo pelėda. Jis pasigrįžė in mane ir tarė:

– Prakeik šitą paukštį!

Aš nubudau.¹¹⁴

Taikliai įspūdžiu apie šį sapną pasidalijo Birutė Masionienė, pirmoji jį perskaičiusi rankraštyje ir perpasakojusi platesnei auditorijai: „Ištisa simbolių eilė, kone čiurlioniška – laiptai, bokštas, varpas, pelėda... Juodi gyvenimo pabaigos labirintai...“¹¹⁵ Įdomu, kad, praėjus daugiau negu dviems dešimtmečiams po šio sapno, 1940 m., minint Tolstojaus mirties 50-ąsias metines, Sruoga parengė pranešimą „Tolstojaus meno pradmenos“, kuriame metaforiškai kalbėjo apie rusų rašytojo kūrybą, lygindamas su „milžinišku kalnynu“¹¹⁶.

Sruogos sapnai detalūs, vizualūs, išraiškingi. Į laiškus inkrustuojami simboliniai sapnų vaizdai (kritimo į bedugnę, mylimosios baltu rūbu), bet papildomų kiekvieno sapno paaiškinimų, sruogiškų interpretacijų nepateikta, lieka kliautis idividualia nuojauta.

Kelionių avantiūros ir nuotykliai. Atsiminimuose liudijama apie Sruogos keliones po Kaukazo kraštą¹¹⁷, bet konkretus kelionių naratyvas atsiveria tik laiškuose.

Laiškuose nemažai avantiūrų, nesusipratimų, kuriuos Sruoga patirdavo keliaudamas dažniausiai su Juozu Tallat-Kelpša. Kelionė į Suomiją, prie Imatros krioklio, prasidėjo nuo nesusikalbėjimo su piktu geležinkelio stoties žandaru, kuris, matyt, sąmoningai apgavo įtartinus keliauninkus, pasakęs netikrą traukinio išvykimo laiką. Dėl to Vyborge, tarpinėje stotelėje, kito traukinio į Suomiją teko laukti net aštuonias valandas. Nesusikalbėjimų būta ir su suomių konduktoriais, nemokėjusiais rusų kalbos. Vyborge, nuvažiavę tramvajumi už miesto, pliaupiant lietui, besikarstydami po uolas ir

¹¹⁴ BS laiškas VČ, [Maskva → Voronežas], [1917-08-14], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1095, l. 1v, 2r.

¹¹⁵ Birutė Masionienė, „Vilniaus universitete. Baliui Sruogai – 100“, in: *Literatūra ir menas*, 1996-03-23, Nr. 12, p. 5.

¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹⁷ Janina Narūnė-Narutavičienė, „Panevėžyje ir Petrapilyje“, in: *Balyš Sruoga mūsų atsiminimuose*, sudarė Vanda Sruogienė, Vilnius: Regnum fondas, p. 47–48.

akmenis, atsidūrė lageryje, kur buvo pasitikti kareivio durtuvu. Keliauninkai, apžiūrėję Vyborgo bažnyčias, pasivaišinę užėigose, pabuvoję kinematografe, sėkmingai atvyko į traukinių stotį, kur žandaras, pasakęs netikslų traukinio į Imatrą laiką, vėl juos apgavo. Keliauninkams teko nakvoti Vyborgo traukinių stotyje, kur susipažino su dviem keliaujančiom merginomis, tokiom pat avantiūristėm. Tallat-Kelpša, kreipdamasis į Sruogą, ištarė „Jūsų šviesybe“, o merginos pamane, kad Sruoga iš tikrųjų yra kunigaikštis, važinėjęs inkognito, kad papokštautų. Vyborge praleidus dvylika valandų, Imatrai liko tik dvi – lietui lyjant, vėjui šėlstant, tekinomis naujuteliais batais skubėti per uolas. Prie Imatros krioklio vėjas nuplėšė Sruogos juodą numylėtą „kepeliusą“, batai nuspaudė kojas. Į Petrapilį grįžo pilnu žmonių traukiniu, kuriame užėjęs noras dainuoti, o žmonėms – nenuoramams tramdyti¹¹⁸.

Sruoga nemažai asmeninių nuotykių Čiurlionytei siuntė ir iš Sočio. Ten dar mažai įgudusį alpinistą, per ilgai užsibuvusį kalnuose, saulė nusvilindavo taip, kad kelias savaites jausdavo krūtinės, rankų, kojų skausmus – „visas raudonas kaip virtas vėžys“¹¹⁹ turėdavo rimtai gydytis. Belaipiodamas į uolas rankas susipjaustė. Išėjęs beveik basas, susidraskė kojas. Leisdamasis nežinomu takeliu, įklimpo į purvyną, pamiršo peleriną¹²⁰. Kitą kartą Sruogai apsimovus „medžiakais“ (mediniais batais), kojos taip nusitrynė, kad ėjo cypdamas. Sruoga kelionių nuotykius įkvėptai pasakodavo Čiurlionytei, kad ir ją prablaškytų: „Man buvo daug juoko – gal ir tu pasijuoksi“¹²¹.

Sočyje, tik pradėjęs eiti į kalnus, juto, kad sveikata silpna dėl anemijos, persišaldymo, plaučių uždegimo, maliarijos, todėl greit pavargdavo, prašydavo Čiurlionytės atsiųsti vaistų. Stiprindamas Petrograde suardytą sveikatą, stengėsi gerai ir sveikai maitintis: „Bet pas mane piningai padaugėjo, aš geriau pradėjau valgyt, ypač persikus, abrikosus, obuolius, agurkus ir žalius kiaušinius – tai turbūt greit pastiprėsiu“¹²². Kalnus jaukinosi po truputį, išeidamas apsižvalgyti, paskui ėjimo laiką ilgino iki 18 valandų, leisdavosi į kelių dienų išskylas, dar vėliau dvi savaites, mėnesį praleisda-

¹¹⁸ BS laiškas VČ, [Petrogradas → Voronežas], [1916-08-10], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 88, l. 1r–v, 2r–v.

¹¹⁹ BS laiškas VČ, [Sočis → Voronežas], 1917-05-05, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 132, l. 1r.

¹²⁰ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], [1917-06-17], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 175, l. 1v.

¹²¹ BS laiškas VČ, [Petrogradas → Voronežas], [1916-08-10], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 88, l. 2v.

¹²² BS atvirlaiškis VČ, [Sočis → Iskorostis], 1917-06-21, in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1v.

vo kalnuose. Pasirinkdavo gana pavojingą kopimo būdą – „laipiot stačiais kalnų šonais“, eiti „kalnų skiauterimi“¹²³. Sruoga jautėsi daug pasiekęs, su-tvirtėjęs fiziškai, atsigavęs: „Bet, sako, mano veidas pajaunėjo ir akyse gyvenimas verias!“¹²⁴

Apibendrinamas kalnų patirtį, Sruoga taikliai susiejo jaunystę, bedugnę ir beprotystę: „Kad pajusti jaunystę, reikia trupučio beprotystės... / Kad pajusti savo galę – reikia ties bedugnėm paskraidyti... O kai žmogus junta jaunystę ir bedugnę – tai ko daugiau bereikia!“¹²⁵

Santykis su žmonėmis. Laiškuose išryški Sruogos santykis su žmonėmis, ypač ankstesnių požiūrių ir vertinimų korekcijos. Sruoga, nors sąmoningai suprato geras vyriausiojo brolio Juozapo intencijas apsaugoti jį nuo karo lauko, rūpestį, vis tiek jo ypatingai vengė, žiūrėjo kaip į griežtą užsispyrėlį, nenorėjo būti kontroliuojamas: „jis, mat, yra didis „despotas“ ir senas kareivis, žmogus šaltas ir skaitliuojantis“¹²⁶. Bet iš Kaukazo į Petrogradą atvykusį brolių geriau pažinęs, Sruoga ankstesnę nuomonę iš esmės pakeitė. Brolius ypač suartino karo nelaimė, kelionių šauksmas ir kalnų ilgesys. Juozapas, anksčiau dalyvavęs revoliuciniame judėjime, sunkiai sužeistas, kalintas, norėjo, kad jaunesnysis brolis išvengtų panašios patirties. Būtent Juozapo skatinamas, Sruoga iš Petrogrado ištrūko į Kaukazą: „Ir tasai broliukas Juozas – koks jis geras, koks jis geras. Aš nežinojau to! Aš nežinojau, kad tasai visuomet rūstus rimtas veidas tiek gerumo turi! Liepia man būtinai eit į kalnus, toli toli, kur arai ir žalčiai, liepia Kryman nuvažiuoti, liepia gražybe alsuoti, liepia visus kalnus išvaikščioti, liepia jaunybę pažinti – – – Geras jisai, labai, labai, labai geras!“¹²⁷ Vėliau grįžęs, Juozapo palaikomas, apsisprendė iš Petrogrado išvažiuoti į Maskvą¹²⁸. Kad šis broliško artumo ryšys išliko visą gyvenimą, liudija abiejų brolių korespondencija (1915–1947).

Beveik kiekviename laiške, rašytame iš Petrogrado, Sruoga nepamiršdavo paprašyti Čiurlionytės perduoti Čiurlionienei, reiškiant artimą, bičiulišką santykį, vadintai Zoska, Zose, šiltų linkėjimų, nuo jo „pasiklonioti“, pabu-

¹²³ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], [1917-06-19 ar 20], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 174, l. 2r.

¹²⁴ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], 1917-06-05, in: *VUB RS*, f. 153, b. 1095, l. 2v.

¹²⁵ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], [1917-05-31], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 158, l. 2v.

¹²⁶ BS laiškas VČ, [Petrogradas → Voronežas], [1916-08-13], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 58, l. 2r.

¹²⁷ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], 1917-05-23, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 152, l. 1v, 2r.

¹²⁸ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [prieš 1916-08-23], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 82, l. 2r.

čiuoti. Sruoga jautė Čiurlionienės rūpestį, globą, gerą nuomonę apie ją. Laiškuose vadino Čiurlionienę Močiute. Čiurlionienė apie Sruogą, apsilankiusi Voroneže po „paliuosavimo“ nuo karo tarnybos, rašė: „Su Mažyčiu buvo gera – ot iš tikro nevaržo manęs – visai kaip savo vaikas – toks broliukas, ir gana“¹²⁹. Nors Sruogos laiškuose šiltų tarpusavio santykių tema toliau neplėtojama, ji atsiskleidžia Čiurlionienės rašytuose laiškuose Čiurlionytei. Būtent iš jų aiškėja, kaip Čiurlionienę apstulbino ir buvo netikėtas Sruogos šaukimas į karą. Ji, stebėdamasi, „[k]odėl Mažučiu žmonės nesirūpina“, bandė padėti – ieškojo gydytojų, galinčių išrašyti paliudijimą, kad Sruoga dėl sveikatos kariauti negali¹³⁰. Čiurlionytė atvirai jai rašydavusi apie savo jausmus Sruogai, abejones, kokį vaikina pasirinkti, – ar Joną, studijavusį Maskvoje, reiškusį simpatijas Čiurlionytei, ar Sruogą. Čiurlionienė, negalėdama suprasti, „kodėl [...] toks Jonas artimesnis gali būti negu S.“, palaiškė Sruogą. Čiurlionienė nujautė, kad „su juo Tu būtum taip laiminga, kaip aš buvau su Kastyčiu“¹³¹. Čiurlionienė įžvalgiai pastebėjo, kad, būdama šalia Sruogos, Čiurlionytė auga dvasia, o Sruogą traukiantis jos gyvumas, jautri siela: „Tu taip nepaprastai augi – taip plėtojies – kažką taip amžinai gyvą turi savyje – kad ir negalėjo kitaip būti – tik tokia liepsnota, tokia jautri siela turėjo pajusti, – kad jai tai laimė prisiglausti prie tokio žmogaus, kaip Tu“¹³².

Nuvažiavus į Voronežą pas Čiurlionytę geriausias Sruogos „prietelius“ – „Danukas“, Danutė Čiurlionytė, tuo metu šešerių metų mergaitė, su kuria praleisdavo daug laiko žaisdamas. Čiurlionytei rašytų laiškų pluošte išliko ir vienas Sruogos rašytas laiškėlis Danutei su pastaba, kad „[š]i lapelį gali atskleisti tik Mergužėlė Danutė“¹³³.

Sruoga, gyvendamas Petrograde pas brolių Adolfą, ypač nesutarė su broliene Tatjana Sruogiene, kuri jo nemėgdavo, ignoruodavo, palikdavo alkana, linkėjo bloga (kad Sruoga būtų paimtas į karą).

¹²⁹ Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės laiškas Valerijai Čiurlionytei, Voronežas, 1916-11-22, in: Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, *Raštai*, t. 5: *Laiškai 1906–1944*, sudarė Danutė Čiurlionytė-Zubovienė, Ramutis Karmalavičius, Dalia Palukaitienė, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 120.

¹³⁰ Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės laiškas Valerijai Čiurlionytei, Voronežas, 1916-04-01, in: *Ibid.*, p. 103.

¹³¹ Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės laiškas Valerijai Čiurlionytei, Voronežas, 1916-02-02, in: *Ibid.*, p. 90.

¹³² *Ibid.*

¹³³ Balio Sruogos laiškas Danutei Čiurlionytei, [Petrogradas], [1916], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 80, l. 1r.

Apibendrinimas. Balio Sruogos laiškų Valerijai Čiurlionytei naratyvas dėl jo romantinės specifikos ir poetinio pobūdžio naujų faktų apie Sruogą neatskleidžia. Nepaisant to, laiškai iš esmės pagilina ankstesnę žinojimą subtiliais, mažai ar visai neišskleistais niuansais apie Sruogos buitį, ypač – būtį, Rusijoje.

Laiškuose ir atvirlaiškiuose rašoma ne tik apie įvairius Sruogos draugystės su Čiurlionyte etapus (oficialią pažintį, išaugusią į bičiulystę, meilę), skirtingą, todėl ir juos suartinusį, požiūrį į gyvenimą, žmogiškas reakcijas, asmeninius sprendimus, patekusį egzistenciškai svarbiam pasirinkimo atžvilgiu situacijas. Iš laiškų išryškia labai stiprus Sruogos – ne Čiurlionytės mylimojo, bet greičiau mokytojo, dvasinio vedlio į „platesnį pasaulį“ įspūdis.

Laiškuose išdėstytos studentiškos Sruogos mintys, gyvenimo apmąstymai, žvelgiant iš vertybinės dimensijos, iš esmės nebeapasikeičia iki pat mirties, kaip ir pasirinkti gyvenimo ir meno autoritetai (Jurgis Baltrušaitis, rusų simbolistai).

Jaunystės laiškuose Sruoga atsiskleidžia ir kaip avantiūristas, pramušgalvis, nuotykių ir kitų aštrių patirčių ieškotojas, nebijantis rizikuoti gyvenime. Nuotykiškai, patirti kelionėse su draugais ar vienam, kopiant į kalnus, aprašyti su humoru, nebijant pasijuokti iš savęs – dar neįgudusio alpinisto. Išprovokuotas absurdiškos, begalinių šaukimų į karą situacijos, nuskamba kandesnis Sruogos juokas, atsiranda „gyvenimo ironijos“ sąvoka. Sruoga, sarkastiškai juokdamasis iš savęs ir iš pasaulio absurdo, stengėsi įveikti pirmą skaudų gyvenimo suduotą smūgį – prievarta primestą reikalavimą paklusti, nusizeminti, išsižadėti savęs.

Išryškia Sruogai būdingi mistinis pasaulio suvokimas, mediacija tarp pasaulių – Čiurlionytę ypač bauginusi realybė, kuri jai atrodė keista. Laiškuose matyti konkretūs šių patirčių raiškos būdai (sapnai, vizijos, regėjimai, ypatingos nuojautos). Šios patirties, išgyventos jaunystėje, kulminacija – Štuthofio laiškuose.

Laiškai ypač įdomūs ir lietuvių kalbos, kartu ir savo tapatybės, ieškojimo aspektais. Sruoga, studijavęs rusiškoje aplinkoje, bet prigimtinės kultūros pamatus gavęs Baibokuose, rinkosi, kokia kalba ir kaip bendrauti su įvairiais adresatais. Studijuodamas ir rinkdamas žodyninę medžiagą, stengėsi pajusti lietuvių kalbos dvasią. Sruogos laiškai ypač įdomūs dėl kalbos savitumo – gyvų tarminių ypatybių ir individualių naujadarų sintezės.

Laiškai liudija, kurie žmonės, gyvenę su Sruoga Rusijoje, jam buvo artimi (Stasys Šilingas, Adomas Varnas, Juozas Tallat-Kelpša, Sofija Čiurlionienė, Danutė Čiurlionytė, Julija Biliūnienė, brolis Juozapas Sruoga), o kurių jis nemėgo (brolio Adolfo Sruogos žmonos Tatjanos).

Sruogos jaunystės laiškuose randame studijų metais parašytų grožinių kūrinių (prozos tekstų, eilėraščių, vertimų) eskizų, metmenų. Sužinome impulsus, dėl kurių jie buvo užrašyti, kas paskatino jų atsiradimą. Laiškai atveria Sruogos kūrybinių dirbtuvių duris, kurias rašytojas, ypač vėlesniais gyvenimo laikotarpiais, sąmoningai užsklęsdavo, naikindamas pirminių kūrinių variantus, užrašytus juodraščiuose. Skaitydami laiškus atrandame ne tik gyvu balsu pasakojamą autentiško gyvenimo istoriją, bet kartu iš pirmų – adresanto – lūpų sužinome apie jo parašytų kūrinių tekstų istorijos pradžią.

Iškyla laiškų ir kitų grožinių kūrinių, kurie siųsti kaip laiškai, žanrų grynumo ir kontaminacijos problema. Egzistuoja keli laiškų (ir atvirlaiškių) tipai – „grynieji“ laiškai, laiškai, inkrustuoti poetiniais intarpais, laiškai-eilėraščiai, kuriuose tik brūkštelta viena kita Sruogos pastaba, suvoktina kaip prierašas, grožiniai tekstai, siųsti kaip laiškai. Daugiausia yra laiškų ir laiškų su poetiniais intarpais.

Daugiausia laiškų ir atvirlaiškių Čiurlionytei Sruoga parašė iš Petrogrado ir Sočio, mažiausiai – iš Maskvos (tik keletą).

Sruogos laškams, rašytiems Čiurlionytei, remiantis juose nuolat kar-tojamais poetiniais motyvais ir tematika, būdinga romantinės (impulsai, emocijos, dvasinės gyvenimo vertybės, individualaus savojo „aš“ ieškojimas, ištikimybė sau, subjektyvūs sprendimai, maištingumas), simbolistinės (kalnų viršūnės, bedugnės kraštas, žolelė, dalgis, sparnai, žvaigždės, pakalnė, akmuo, uola, marios, sieliai, žiburėliai, kryžkelė) ir barokinės (pasaulio paslaptینگumas, iracionalizmas, intuityvizmas, misticismas, prieštaros ir opozicijos, ypač Mirksnio ir Amžinasties, žmogaus trapumas ir laikinumas, gyvenimo kaip sapno vaizdinys) pasaulėjautos sintezė. Ši sintezė į darnią visumą sujungia Sruogos ankstyvąją poeziją, prozą ir epistoliką.

Tekstologinės problemos. Iš pradžių paaiškinsime, ką laikome laišku. Vokiečių teoretikas, redaktorius Siegfriedas Scheibe išskyrė penkis būtinus laiško komponentus: kreipimosi formą laiško pradžioje, patį laišką – turinį, parašą, datą, adresatą. Pasak Scheibe's, laiškus suprantame kaip užrašytus pranešimus, žinias ar nurodymus, kuriais siekiame informuoti kitus asmenis (adresatus) ir kurie nėra parašyti tam, kad būtų paskelbti. Papras-tai laškams būdinga standartinė forma: pradžioje – kreipimasis, pabaigoje – parašas ir dažnai data¹³⁴.

¹³⁴ Siegfried Scheibe, „Some Notes on Letter Editions: With Special Reference to German Writers“, in: *Studies in Bibliography*, Charlottesville, 1988, Nr. 41, p. 137.

Sruogos archyve yra nemažai laiškų, kurie neturi bent vieno, o neretai ir kelių tradiciniam laiško apibrėžimui būdingų svarbių elementų, pavyzdžiui, datos, kreipinio, parašo, voko. Kai kurie Sruogos laiškai rašyti kaip poezijos ar prozos tekstų eskizai, vertimų metmenys, siųsti dažnai ir patys vieni, be prieraišų ar su minimaliais paaiškinimais, prie jų neišlikęs vokas, tik žodinis paties adresato liudijimas, kad tekstai siųsti bandant ieškoti ryšio, klausiant nuomonės. Čiurlionytė prisiminė: „Sruoga man atsiųsdavo perskaityti ir patikrinti beveik visus savo naujus kūrinus. Aš taisydavau, o jis vėl iš naujo perrašinėdavo. Tas susirašinėjimas buvo labai įdomus“¹³⁵. Analogiškai Čiurlionytė siuntinėdavusi Sruogai savo kūrybos fragmentus, vertimus, kuriuos Sruoga palankiai vertino. Labai dažnai prie tokio ne visai tradicinio laiško jokio paaiškinimo ir nėra. Tik faktas – grožiniai tekstai (miniatiūra¹³⁶, impresija¹³⁷, vaizdelis¹³⁸, eilėraštis¹³⁹, eilėraščių ciklas¹⁴⁰, legenda¹⁴¹), vertimai¹⁴², užrašyti atvirlaiškio blanke ar laiškiniame popieriu-

¹³⁵ [Valerijos Čiurlionytės-Karužienės prisiminimai apie Balį Sruogą], in: *Balys Didysis*, p. 98.

¹³⁶ BS laiškai-miniatiūros VČ: [*Vakaras toks ilgas ilgas*], [1917-06], [Sočis → Iskorostis], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 193, l. 1r; [*Dūšia susidūmojo kryžkelėj*], [Petrogradas], [1916], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1095, l. 2r.

¹³⁷ BS laiškai-impresijos VČ: [*Aš atėjau in tave, Jūra*], [Sočis → Iskorostis], 1917-05-03, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 128, l. 1r-v, 2r-v; [*Nors tu dar ir amžius tylėtum ir dar, ir dar*], [Sočis → Iskorostis], 1917-06-20, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 177, l. 1r-v, 2r-v; [*Tai atleisk man...*], [Sočis], 1917-05-22, in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1r-v, 2r-v; [*Kodel, o kodel tavęs dar vis nėra*], [Maskva], [po 1916-08-23], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 211, l. 1r-v.

¹³⁸ BS laiškai-vaizdeliai VČ: [*Va, tai jisai, šitas Viešpa-*], [Sočis → Voronežas], 1917-05-04, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 131, l. 1r-v; [*Išguitas*], [Petrogradas], [1916-04], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1r.

¹³⁹ BS laiškai-eilėraščiai VČ: [*Žvilgesiais aštriais nugirdė*], [*Sutemoj tavin atėjęs*], [*Keliasi mintis, slenka Dievop*], [Sočis], [1917-08], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1r, 2r, 2v.

¹⁴⁰ BS laiškai-eilėraščių ciklai VČ: [*Nuliūdimas; Žygis*], [Sočis], [1917-06-09], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. I 1r-v, 2r-v; [*Iš kalnelio žaliagalvio; Ar atminsi bernužėlį*], [Sočis], [1917-05-24], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. II 1r-v, 2r-v; [*Man lineliai mėlynžiedžiai; Aš sustoju ir rymoju*], [Sočis], [1917-06-03], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. III 1r-v, 2r-v; [*Pakeleiviai*], [Petrogradas], [1916], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1r-v, 2r-v; [*Miserere*], [Sočis], [1917-07], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1r, 2r, 3r, 4r, 5r, 6r, 7r.

¹⁴¹ BS laiškas-legenda VČ: [*Daugelį daugelį metų lalavo ir gir-*], [keliaujant po Gruziją], [1917], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 194, l. I 1r-v, 2r-v, II 1r-v, 2r.

¹⁴² BS laiškai-vertimai VČ: [*Litanija Šetonui*], [Petrogradas], [1916-05], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1r, 2r; [*Tu gražnà, išmintis iš dangaus Aniolų*], [Petrogradas], [1916], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1095, l. 1r-v, 2r-v; [*Proemion*], [Petrogradas], [1916], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1095, l. 1r-v; [*Drėgmės Viešpatni; Koniraja; Saulės himnas*], [Petrogradas], [1916], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. I 1r-v, II 1r-v, 2r.

je, kuris perlenktas, kad tilptų į voka, saugomi konkretaus asmens, kuriam siūsti, archyve. Tokių laiškų ar atvirlaiškių Sruoga siuntė Čiurlionytei, Vandai Daugirdaitei, Hortenzijai Balčiūnaitei-Vaitkevičienei, Marijai Nemeikšaitei, Ignui Šeiniui, Matui Grigoniui.

Kadangi nėra aiškaus atsakymo, kas yra laiškas, todėl, kaip teigia italų tyrėja Elena Pierazzo, rengiant Giacomo Puccini egodokumentus, kurių, spėjama, yra mažiausiai 10 000, atrankos kriterijus – „panašus į laišką“. Laiškas – tai užrašytas dokumentas, kuriam būdinga nevienalaikė komunikacijos forma, vienas (ar keli) jį rašę siuntėjai, kuris adresuotas vienam (ar keliems) gavėjams, perteikiantis tam tikrą siuntėjo žinią gavėjui¹⁴³. Ryšį tarp dviejų suinteresuotų žmonių pabrėžė ir belgų mokslininkas Edwardas Vanhoutte'as, teigęs, kad „laikas“, „siuntėjas“ ir „gavėjas“ – *minimalūs* skiriamieji bruožai, apibrėžiantys korespondenciją¹⁴⁴.

Įvardysime tradicines tekstologines Sruogos laiškų rengimo problemas.

Sruogos laiškų korpusas nepilnas: „Be to, rankraštynuose tėra gausaus B. Sruogos susirašinėjimo dalis: iš viso dingę arba nepasiekę archyvų rašytojo laiškai F. Kiršai, J. Herbačiauskui, V. Krėvei, S. Šilingui, K. Puidai, A. Olekai-Žilinskui, J. Baltrušaičiui, A. Daugėlaitei ir kt. įvairių metų pažįstamiems“¹⁴⁵. Nors praėjo gana daug laiko po to, kai Samulionis užrašė šį teiginį, Sruogos laiškų korpusas naujais autografais nepasipildė.

Kad Sruogos rašytų laiškų buvę kur kas daugiau, nei išlikę, apie kuriuos kalbama toliau, liudija adresantų laiškai Sruogai (jų nemažai saugoma *LLTIBR*): rašytojų – Igno Šeinaus, Jurgio Savickio, Kazio Binkio, Juozo Paukštelio, Petro Vaičiūno, Vydūno, Fausto Kiršos, Vinco Mykolaičio-Putino, Petro Juodelio, Jurgio Baltrušaičio, Konstantino Balmonto, Ericho Müllerio; menininkų – Unės Babickaitės-Graičiūnienės, Antano Sutkaus, Romualdo Juknevičiaus, Algirdo Jakševičiaus, Juozapo Levinsono-Benari, Reginos Januškevičienės; artimųjų – tėvų, Vandos Sruogienės, Dalios Sruogaitės, brolių Kazimiero ir Adolfo, Kazimiero Daugirdo; buvusių Panevėžio realinės mokyklos bendramokslų – Juozo Urbšio, Jono Navako,

¹⁴³ Elena Pierazzo, „Editorial Teamwork in a Digital Environment: The Edition of the Correspondence of Giacomo Puccini“, 2009, in: <http://computerphilologie.tu-darmstadt.de/jg08/pierazzo.html>, (2017-05-11).

¹⁴⁴ Edward Vanhoutte, Ron Van den Branden, „Presentational and Representational Issues in Correspondence Reconstruction and Sorting“, in: *Literary and Linguistic Computing*, England, 2004, t. 19, Nr. 1, p. 47.

¹⁴⁵ Algis Samulionis, *Balys Sruoga*, p. 12.

Vinco Jonuškos; studentų, rašiusių ekskursijų, paskaitų, knygų skolinimosi klausimais.

Iki šiol nebuvo nei bendro laiškų, nei atskirų Sruogos laiškų kolekcijų registro. Atlikus tyrimą ir pakėlus kiekvieną įvairiuose rankraštynuose saugomą laišką, užregistruota 879 vienetai išlikusių Sruogos rašytų laiškų.

Išliko daugiausia laiškų (ir atvirlaiškių), kuriuos Sruoga parašė:

Valerijai Čiurlionytei – 205 vienetai (173 laiškai ir 32 grožiniai tekstai, t. y. eilėraščiai, prozos etiudai, vertimai, siųsti ar perduoti kaip laiškai) (*LLTIBR, VUB RS*);

Vandai Daugirdaitei-Sruogienei – 250 vienetai (*LLTIBR, MLLM*);

Juozapui Sruogai ir Bronei Sruogienei – 102 vienetai (*LLTIBR, MLLM*);

Štuthofe rašyti laiškai šeimai – Vandai Sruogienei ir Daliai Sruogaitei – 61 vienetas (*LLTIBR*);

Juozui Nemeikšai ir Marijai Nemeikšaitėi – 37 vienetai (*LLTIBR*);

Albinui Rimkai – 22 vienetai (*LLTIBR*).

Sruogos laiškai, rašyti **kitiems asmenims** – 182 vienetai:

Petrui Cvirakai – 2 (*LLTIBR*), Justui Paleckiui – 2 (*LLTIBR, MLLM*), Juozui Urbšiu – 12 (*LNMMB RKRS*), Liudui Girai – 8 (*LLTIBR, LNMMB RKRS*), Vytautui Steponaičiui – 6 (*LNMMB RKRS*), Unei Babickaitei – 2 (*LNMMB RKRS*), Valiui Drazdauskui – 3 (*LNMMB RKRS, asmeninis Algio Samulionio archyvas*), Juozui Pronskui – 2 (*VUB RS*), Petrui Vaičiūnui – 1 (*VUB RS*), Vytautui Bičiūnui – 8 (*VUB RS*), Juozui Tumui-Vaižgantui – 7 (*VUB RS*), Jurgiui Baltrušaičiui – 3 (*VUB RS, LLTIBR*), Vaclovui Kasakaičiui – 1 (*VUB RS*), Adomui Jakštui-Dambrauskui – 2 (*VUB RS*), Vaclovui Biržiškai – 3 (*LLTIBR, LMAVB RS, MLLM*), Viktorui Jocaičiui – 2 (*MLLM*), Antanui Kniūkštai – 1 (*MLLM*), Vincui Krėvei-Mickevičiui – 6 (*LLTIBR, LNMMB RKRS*), Ričardui Mironui – 1 (*LNMMB RKRS*), Juozui Bieliūnui – 1 (*LNMMB RKRS*), Antanui Venclovai – 5 (*LLTIBR*), Alfonsui Gučui – 3 (*LLTIBR*), Vincui Mykolaičiui-Putinui – 3 (*LLTIBR*), Hortenzijai Balčiūnaitei-Vaitkevičienei – 3 (*BVSNM, LLTIB RS*), Michalinai Meškauskienei – 1 (*BVSNM*), Vladimirui Šilkarskiui – 5 (*LLTIBR, LSTC*), Kazimierui Daugirdui – 5 (*LLTIBR, MLLM*), Matui Grigoniui – 6 (*VUB RS, LMAVB RS*), Petrui Vaičiūnui – 1 (*VUB RS*), Algirdui Jakševičiui – 2 (*TMM*), Augustinui Janulaičiui – 6 (*LMAVB RS*), Eduardui Volterui – 1 (*LMAVB RS*), A. Rimdžiui – 1 (*LMAVB RS*), Pelikui Bugailiškiui – 5 (*LMAVB RS*), Jonui Šimkui – 2 (*Vilniaus universiteto archyvas*), Juozui Žilevičiui – 1 (*LSTC*), Speičiui – 2 (*LLTIBR, toliau – ten pat*), Danutei Čiurlionytei – 2, Sofijai Čiurlionienei – 2, Daliai Sruogaitei – 1 (1938), Jadvygai Čiurlionytei – 2, Onai Mašiotienei – 2, Mikalojui Lipčiui – 1, Kaziui Binkui – 1, Antanui Sutkui – 1, Matui Šalčiui – 1, Ignuai Šeiniui – 2, Onai Rymaitei – 3, Vicei Laucevičiūtei – 1, Jonui Rinkevičiui – 1, Kaziui Puidai – 1, Marijai Krasauskaičiai – 3, Jonui Baliui – 1, Jonui Jablonskiui – 2, Kaziui Sideravičiui – 2, Reginai Januškevičienei – 2, Šėmekliui – 2, Marijai Burauskienei – 1, M. Juodvalkienei – 1, St. Grigaliūnui – 2, Jurgiui Savickiui – 1, draugams – 1, Wilhelmui Simonui – 3,

E. Bielmannui – 1, Abertui Bendixui – 1, Graveliui – 1, Rudolfui Maronui – 1, Freundtui – 1, Vaclovui Sidzikauskui – 1, Ernestui Galvanauskui – 1, Antanui Sniečkui – 1, Mečislovui Gedvilui – 1, Juozui Kupčinskui – 1, Valerijai Čepulytei – 1, neidentifikuotiems asmenims – 3.

Sruogos rašyti laiškai **įvairioms institucijoms** (redakcijoms, leidykloms, komisijoms, valdyboms, bendrovėms, pasiuntinybėms, klubams, fondams, komisariatams, kitoms institucijoms) – apie 20 vienetų (*LLTIBR, VUB RS, LNMMB RKRS, LMAVB RS, LCVA*).

Į Sruogos laiškų, rašytų įvairiems asmenims, registrą dėl aiškesnio laiškų skaičiaus įtraukti ir oficialaus turinio laiškai, kurių išliko palyginti nedaug. Jais remiantis galima spręsti apie laiškų chronologines ribas (ypač pradžią – 1911 m.), jie atskleidžia rašytojo reakcijas, į juos sulaukta vieno ar kitokio atsakymo žodžiu ar veiksniu. Jei asmeniniai Sruogos laiškai, ypač laiškai Čiurlionytei ir Daugirdaitei, išsiskiria romantine pasaulėjauta, subjektyviais išgyvenimais, rašyti dažniausiai lyrine tonacija, tai oficialieji raštai, skirti įvairių institucijų atstovams, juose dėstomų aktualių problemų, konkrečių įvykių ir situacijų analizės, visuomeninio gyvenimo kritikos, sąmonėjimo skatinimo aspektais artimesni Sruogos publicistikai.

Kaip rodo aukščiau pateikti duomenys, į registrą įtraukti visi Sruogos laiškų (ir atvirlaiškių) rankraščiai, saugomi *LLTIBR, VUB RS, VU A, LNMMB RKRS, LMAVB RS, MLLM, BVSNM, TMM, LSTC, LCVA*.

Registracija suvoktina kaip punktyriškas kontūras, siekiant išsivaizduoti rašytojo laiškyno ribas. Toks kontūras būtinas, planuojant tolesnius rašytojo akademinį *Raštų* ir laiškų skaitmeninimo darbus.

Bendroji Sruogos laiškų registracija yra ir sąlygiška, nes joje kol kas neatsispindi privataus sektoriaus (asmeninių kolekcijų, dar neatiduotų saugoti valstybės institucijoms) duomenys. Ieškoma privačių kolekcijų savininkų, galinčių turėti rašytojo laiškų. Net jei ir būtų Sruogos laiškų privačiose rankose, galima spėti, darant didžiausią paklaidą, kad laiškyno ribos galėtų išsiplėsti iki 1000 vienetų.

Prieš mirtį, paskutinę vasarą, beveik apakusio rašytojo braižas buvo sunkiau įskaitomas. Ne veltui rašytoją pokariu globojusi Jadvyga Peseckienė liudijo, kad būtent tuomet „jo raštą suskaityti nepaprastai sunku. Bendrai, jo raštas toks jau buvo, bet paskutiniu metu visai keverzotas. Jau jis rašė nekaip“¹⁴⁶. Aldona Daugėlaitė, prisimindama, kaip sunkiai, tik draugų pa-

¹⁴⁶ [Jadvygos Peseckienės atsiminimai apie Balį Sruogą. Pokalbis], Kaunas, 1969, in: *BVSNM*, 1314Rp, p. 2.

dedama, išskaitė paskutinį rašytojo laišką jai, tvirtino panašiai, kad „[r]aštas jau buvo padrikas, nematė“¹⁴⁷. Sruoga ne viename laiške valdininkų prašė sutvarkyti elektrą profesorių name Tauro gatvėje¹⁴⁸. Jis skundėsi dėl tamsos, trukdančios dirbti kūrybinį darbą vakare pasilikus namuose, nuo žvakių smilkalų nuolat kylančio akių uždegimo ir galvos skausmo, pasikui šviesos, blausiai įžiebiamos tik vėlai vakare ir naktį, kai nebėra jėgų „mokslinėti“¹⁴⁹. Rašytojas bičiuliams minėjo, kad labai vargsta su akiniais („Klausyk, Maryte, kaip ten yra su mano akiniais? Kad aš jau labai vargstu, – nesimato skaityti?“¹⁵⁰), atsiprašinėjo dėl „kreivo rašto“¹⁵¹. Vis dėlto, nepaisant to, kad Sruogos rašysena pakito, nėra nė vieno neįskaitomo laiško.

Atvirlaiškiai, rašyti paprastu pieštuku, blunka. Daugiausia pieštuku rašytų Sruogos atvirlaiškių, siųstų Čiurlionytei iš Petrogrado ligoninės ar Kaukazo krašto, saugoma VUB RS. Nemažai pieštuku labai ploname, peršviečiamame popieriuje, perlenktame per pusę, rašytų laiškų Sruoga Čiurlionytei išsiuntė iš Sočio, kur ilsėjosi 1917 m. vasarą. Šie laiškai saugomi LLTIBR. Būtent šių blunkančių atvirlaiškių, kurie, be to, dažniausiai dar sutepti juodais dažais nuo pašto antspaudų, skaitmeninimas, siekiant išsaugoti jų, per laiką jau gana nukentėjusių, kokybę, yra būtinas (žr. il. 1).

Dalis atvirlaiškių rašyti „šokčiojančiu“ braižu kelionių į Kaukazą ir Krymą metu ar važiuojant pilnais žmonių traukiniais, tvankiuose vagonuose, dažnai stovint kur kertėj¹⁵² ar nakvojant ant kėdės¹⁵³, stipriai kratant¹⁵⁴, pašėlusiai lekiant¹⁵⁵, garlaivyje, po atviru dangum, ant lentų¹⁵⁶, marinant

¹⁴⁷ [Aldonos Daugėlaitės prisiminimai apie Balį Sruogą], in: *Balys Didysis*, p. 360.

¹⁴⁸ Balio Sruogos laiškas-pareiškimas Petrui Cvirikai, Vilnius, 1945-12-09, in: LLTIBR, f. 53, b. 1098, l. 1r, 2r.

¹⁴⁹ Balio Sruogos laiškas Kaziui Sideravičiui, Vilnius, 1946-01-24, in: LLTIBR, f. 53, b. 1133, l. 2r.

¹⁵⁰ Balio Sruogos laiškas Marijai Nemeikšaitėi, [Vilnius → Kaunas], [1946]-12-06, in: LLTIBR, f. 53, b. 243, l. 1r.

¹⁵¹ Balio Sruogos laiškas Juozapui Sruogai ir Bronei Sruogienei, [Vilnius → Kaunas], [1947 m. pavasaris], in: LLTIBR, f. 53, b. 317, l. 1r.

¹⁵² BS atvirlaiškis VČ, [važiuojant Tuapsės link → Voronežas], 1917-05-01, in: VUB RS, f. 153, b. 1094, l. 1v.

¹⁵³ BS atvirlaiškis VČ [Labas Rytas! Toks ankstus], [Tuapsė → Voronežas], 1917-05-02, in: VUB RS, f. 153, b. 1094, l. 1v.

¹⁵⁴ BS atvirlaiškis VČ, [Petrogradas → Maskva], [1916-05-21], in: VUB RS, f. 153, b. 1094, l. 1v.

¹⁵⁵ BS atvirlaiškis VČ [Nieko baisesnio nėra, kaip važiuoti!], [pakeliui tarp Tuapsės ir Armaviro → Voronežas], [1917-05-02], in: VUB RS, f. 153, b. 1094, l. 1v.

¹⁵⁶ BS atvirlaiškis VČ, [Suchumis → Iskorostis], 1917-06-24, in: VUB RS, f. 153, b. 1094, l. 1v.

Danguj, dangeli, metų kalavai ir jėga
 de šaulis pašin atimius sniejo peserų
 se vaiznuos skaičius Zalujos ešeras.
 Kuomet ant jo krentų sugulė deugnai m.
 žina, deugnai vyšnavi kalnai, kuomet
 mišlynos po puosų vainikais pakran-
 tes pyne - vėsi, netinojo.
 In erėse - bižo - šnėsi dani ir dai-
 nuo dani deugnai kalnai, upeliai ir
 iš erėse jokia upė netekę.
 Ryto jama šviesa žaliuojančių van-
 kėnių saulė įmūšęs, dienas jamse
 jiekus dangus ir vyšnavos kalnai
 juosūnėsi maloniados, o naktis jame
 klajūnės dūšelytes žuagidės šėjo.
 Kalnai bėgnos stornos paklaiden-
 nos medėjams bėglams, Zalujos vė-
 gė ištalė, mištrus aras, ties erėse nė-
 karto neišdrįso paklėstuat, ir per-
 ragimi dabesinkai atplaukų ties
 cėno krentu pasužadavo atgal.
 Augitaj svaratų žemėj plys tančius
 lebeus diėnos ir deugnų ešeras,
 kuriam iš pradėjų prabrėsių žuėno
 šviesi Dali, medėnėlis dėvėitė,
 vsagėli gerdeje.
 Riddvo svaratė, laukų sėty - trys
 šnėiai, daltė, senėliai, bėsdavo ešeran
 dievėitė šviesi, dalei šėlos
 po trys saujas ir pasėsi dėrangda-
 vos dėgėnį svaratėi dėrlin mišly
 metų ir lėksomas midus gausiai

2. Balio Sruogos laiško Valerijai Čiurlionytei fragmentas. Kaukazas, 1917 (LLTI BR, f. 53, b. 194, l. 11r)

miegui ar po bemiegių naktų, ligoninėje, išgyvenant didelę įtampą, laukiant gydytojų sprendimo dėl karo tarnybos, kada „ir rašyt, ir galvot labai sunku“¹⁵⁷; remontuojant brolio Adolfo butą, kai triukšmas ir „nėra kertelės kur prisiglausti“¹⁵⁸; rašyta ir gamtoje, nesant tinkamų sąlygų. Susiklosčius tokioms rašymo aplinkybėms, laiškus, ypač atvirlaiškius, skaityti nėra lengva.

Taupant popierių ar atvirlaiškius, ypač važiuojant traukiniais iš Maskvos Kaukazo link, rašyta eilutę glaudžiant prie eilutės, beveik nepaliekant tarpų. Dažnai rašyta iš užrašų knygeliių išsegtuose lapeliuose parkeriu, šiek tiek liejantis juodam, mėlynam ar violetiniam rašalui. Nemaža dalis laiškų Čiurlionytei iš Petrogrado rašyta mėlynos spalvos laiškiniu popieriaus dvi-lapiuose parkeriu (juodu rašalu) ar pieštuku. Kadangi lapai ploni, peršviečiami, o rašyta stipriau paspaudžiant parkerį, akis skaitant įtempta labiau, nei įprastai (žr. il. 2).

Prie mėlynos spalvos popieriaus lapų priglaudus, spėtina, kalkę, atsirado juodų dėmių. Jei kalkė priglausta prie lapų, rašytų pieštuku, tekstas sunkiau įskaitomas dėl atsiradusio juodo fono, užgožiančio ir taip blankstantį, pieštuku rašytą laiško tekstą. Samulionis, pradėjęs transkribuoti laiškų rankraščius, dėl sunkiau įskaitomų vietų konsultavosi su tekstologu Aleksandru Šešelgiu, kuris pateikė komplikuočiau laiškų vietų šifruotes¹⁵⁹.

Vieno laiško dalys gali būti saugomos to paties rankraštyno atskirose bylose¹⁶⁰ ar net atskiruose rankraštynuose¹⁶¹, todėl pirmiausia būtina pasimetusias ar tarp kitų dokumentų per laiką netyčia įsimačiusias laiško dalis atpažinti kaip tarpusavyje susijusias, tada atlikti laiško visumos rekonstrukciją. Šiuo aspektu ypač problemiška Sruogos laiškų Daugirdaitei-Sruogienei kolekcija, išsiskirianti didžiausiu laiškų nuotrupų skaičiumi (yra nemažai laiškų, kuriuos atkurti galima tik susiejus atskiras *LLTIBR* ir *MLLM* saugomas dalis ar fragmentus). Išbirusių nuotrupų, ypač jei jos saugomos atskiruose rankraštynuose, kurie yra kituose miestuose, „lipdymas“, užima gana daug laiko ir pastangų.

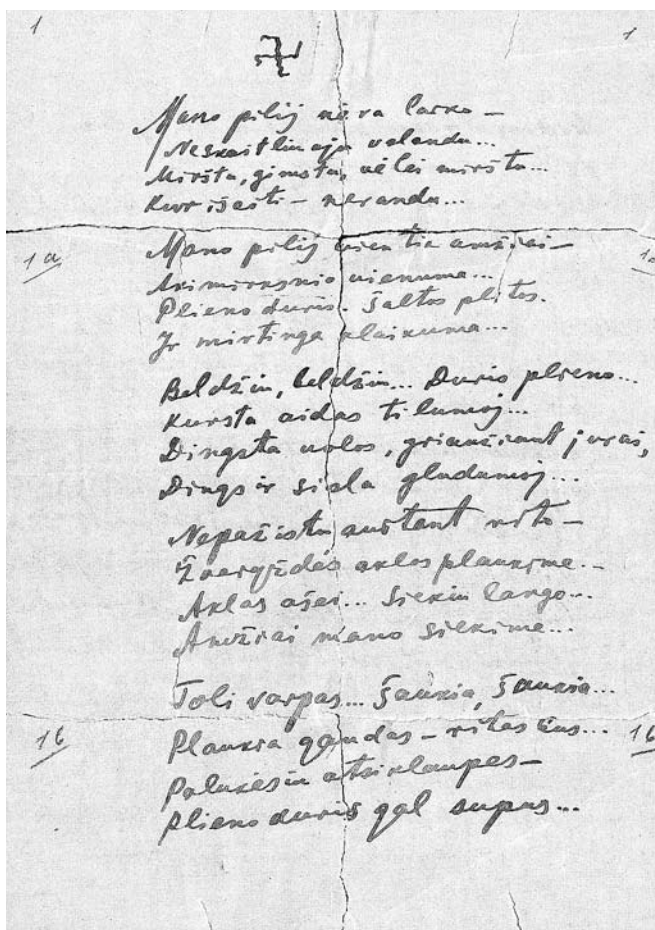
¹⁵⁷ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [po 1916-06-07], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 76, l. 2r.

¹⁵⁸ BS laiškas VČ, [Petrogradas], 1916-05-18, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 59, l. 1v.

¹⁵⁹ BS laiškas VČ, [Petrogradas → Maskva], [po 1916-06-07], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 79, l. 2v.

¹⁶⁰ BS laiškas VČ [I dalis: *Kad tu, Sesule, nemanytum*], [Petrogradas], [1916-04], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1r-v; [II dalis: *gyvenimais. Baltrušaitis?..*], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1095, l. 1r-v.

¹⁶¹ BS laiškas VČ [I dalis: *Tavo atvirutė*], [Maskva → Voronežas], [1917-08-14], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 197, l. I 1r-v, 2r-v; [II dalis: *Ar atvažiuosi, ar atvažiuosi tu*], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1095, l. II 1r-v, 2r-v.

3. Balio Sruogos
 laiško Valerijai
 Čiurlionytei
 fragmentas [Mano
 pilyj nėra laiko].
 Petrogradas, 1916
 (VUB RS, f. 153,
 b. 1095, l. 1r)

Yra laiškų¹⁶² ir atvirlaiškių¹⁶³, perplėštų ar suplėšytų į didesnius ar mažesnius gabaliukus, todėl, norint perskaityti visą laiško ar atvirlaiškio tekstą, reikia pirmiausia iš gabaliukų susidėlioti visumą (žr. il. 3).

Laiškų, perlenktų per pusę, ir sujungtų atvirlaiškių lankstinuke lenkimo vietos yžta, randasi įplyšimų.

Nedaug laiškų, kuriuose užrašyta pilna data. Sruoga įprotį skaičiuoti dienas, bet jų nesieti su savaitės dienų pavadinimais Čiurlionytei aiškino

¹⁶² BS laiškas VČ, [siųsti eilėraščiai *Mano pilyj nėra laiko; Uždekie žvakę... Priverk langinę...*], [Petrogradas], [1916], in: VUB RS, f. 153, b. 1095, l. 1r-v.

¹⁶³ BS laiškas VČ, [Sočis → Voronežas], 1917-05-08 ir 1917-05-09, in: LLTIBR, f. 53, b. 149, l. 1r, 1v.

taip: „Nežinau, nei kuri diena, nei kuris metas. Čia laiku niekas nesiindomauja ir dienų niekas neskaito“¹⁶⁴.

Sruoga kartais brūkštelėdavo dieną („Ė, sužinojau, kuri šiandie diena. Šiandie 31 gegužio“¹⁶⁵; „20 (o gal 19 – nežinau)“¹⁶⁶), bendrą rašymo laiką („Šiandie šventas Petras“¹⁶⁷; „Ar ne šiandie tik mano varduvės?“¹⁶⁸), vietą ir laiką („Marių Pakrantės ir Saulė“¹⁶⁹), užuominą („Maskvoj būsiu 23 rytą“¹⁷⁰). Jei datų nėra, dažnai datuojama pagal laiško turinį, pašto antspaudus, sąsają su kitais laiškais. Remiantis laiškų turiniu ar jiems artimu istoriniu kontekstu, daugeliu atvejų datas galima bent apytikriai nustatyti.

Sunkiausia užduotis – dialogo tarp adresanto ir adresato visumos atkūrimas, reikalingas ir dėl gilesnio pačių korespondentų, ir dėl bendro konteksto pažinimo. Kelios Sruogos laiškų kolekcijos tam palankios. Išliko ne tik Sruogos, bet ir jam rašyta didžioji dalis vyriausiojo brolio Juozapo Sruogos laiškų¹⁷¹. Juozapas Sruoga kruopščiai storu mėlynu ar raudonu pieštuku laiško pradžioje užrašydavo, kada gauti brolio laišakai ir kada į juos atsakyta. Esant tokioms pažymoms, laiškus susieti daug lengviau. Išliko ir dalis Sruogos bičiulio Albino Rimkos¹⁷², žymėjusio datas, laiškų. Sunkiau, remiantis vien įvykių chronologija ir turiniu, sieti Sruogos ir Daugirdaitės-Sruogienės laiškus¹⁷³, nes pastarieji beveik visai be datų. Sruogos rašytų laiškų Daugirdaitei-Sruogienei kolekcija įdomi dar ir tuo, kad pati adresatė, gyvendama Čikagoje, būdama garbaus amžiaus, sirgdama ir jau sunkiai matydama, bet gerai prisimindama praeities realijas, atliko dalies kolekcijos, kuri tuo metu egzistavo didesnių ar mažesnių nuotrupų pavidalu, rekonstrukciją, pateikdama autentiškų komentarų, kokie lydi ir jos išverstus Sruogos iš Štuthofo rašytus laiškus¹⁷⁴.

¹⁶⁴ BS laiškas VČ, [Sočis → Voronežas], [1917-05-13], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 196, l. 2r.

¹⁶⁵ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], [1917-05-31], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 158, l. 2v.

¹⁶⁶ BS laiškas VČ, [Sočis → Iskorostis], [1917-06-19 ar 20], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 174, l. 2v.

¹⁶⁷ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [1916-06-29], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 73, l. 1v.

¹⁶⁸ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [1916-08-19], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 74, l. 2v.

¹⁶⁹ BS atvirlaiškis VČ, [Sočis → Voronežas], [1917-05-14], in: *VUB RS*, f. 153, b. 1094, l. 1v.

¹⁷⁰ BS laiškas VČ, [Petrogradas], [prieš 1916-08-23], in: *LLTIBR*, f. 53, b. 82, l. 1r.

¹⁷¹ Juozapo Sruogos laišakai Baliui Sruogai, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 854–858; b. 1427.

¹⁷² Albino Rimkos laišakai ir atvirlaiškiai Baliui Sruogai, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 836.

¹⁷³ Vandos Daugirdaitės-Sruogienės laišakai ir atvirlaiškiai Baliui Sruogai, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 859.

¹⁷⁴ Neringa Markevičienė, „Balys Sruoga Čikagoje. Nuotrupų mozaika“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2014, t. 38, p. 314–317.

Pasaulinis kontekstas ir Lietuva. Rengdami Sruogos laiškus, remiamės tradicine ir skaitmeniniams humanitariniams mokslams (*digital humanities*) būdinga metodologija, pasaulinėje praktikoje taikoma ilgiau kaip dešimtmetį.

Pirmieji laiškų leidimai, pagrįsti *digital humanities* metodologija, buvo šie:

- 1) anglų poeto, dailininko ir vertėjo Dante's Gabrielio Rossetti (1828–1882) skaitmeninis archyvas¹⁷⁵;
- 2) olandų tapytojo Vincento van Gogho (1853–1890) laiškų leidimas¹⁷⁶;
- 3) anglų poeto, dailininko Williamo Blake'o (1757–1827) archyvas, kuriame yra ir elektroninis laiškų leidimas¹⁷⁷;
- 4) amerikiečių poeto, eseisto, žurnalisto Walto Whitmano (1819–1892) skaitmeninis archyvas, kuriame publikuojami ir laiškai¹⁷⁸;
- 5) skaitmeninis XIX–XX a. flamandų autorių ir kompozitorių laiškų archyvas DALF¹⁷⁹;
- 6) airių kritiko, poeto Thomaso MacGreevy (1893–1967) archyvas, kuriame yra ir laiškų¹⁸⁰.

Paminėti skaitmeniniai laiškų leidimai ar archyvai, kuriuose yra ir laiškų leidimų, išsiskiria daugeriopų tekstų ir skirtingų jų derinių (faksimilės,

¹⁷⁵ *The Complete Writings and Pictures of Dante Gabriel Rossetti*, edited by Jerome J. McGann, Charlottesville: University of Virginia, 1993–2008, in: <http://www.rossettiarchive.org/racs/correspondence.rac.html>, (2017-07-02).

¹⁷⁶ *Vincent van Gogh – The Letters*, edited by Leo Jansen, Hans Luijten, Nienke Bakker, Amsterdam & The Hague: Van Gogh Museum & Huygens ING, Version: December 2010, in: <http://vangoghletters.org/vg/letters.html>, (2017-07-02).

¹⁷⁷ *The William Blake Archive. Letters (1800–1805; 1825–1827): Electronic edition*, eds. Morris Eaves, Robert Essick, Joseph Viscomi, Charlottesville: University of Virginia, 1996–2014, in: <http://www.blakearchive.org/exist/blake/archive/vgroup.xq?id=letters&java=no&titles=&landing=object&mode=vcopy>, (2017-07-02).

¹⁷⁸ *The Walt Whitman Archive*, eds. Ed Folsom and Kenneth M. Price, USA: Center for Humanities at the University of Nebraska-Lincoln, 1995–, in: <http://whitmanarchive.org/biography/correspondence/index.html>, (2017-07-02).

¹⁷⁹ *Digital Archive of Letters by Flemish Authors and Composers from the 19th & 20th Century*, eds. Edward Vanhoutte, Ron Van den Branden, Bert Van Raemdonck, Centre for Scholarly Editing and Document Studies, Royal Academy of Dutch Language and Literature, Belgium, 2011, in: <http://www.vnsbrieven.org/index.htm>, (2017-07-02).

¹⁸⁰ *The Thomas MacGreevy Archive. George Yeats and Thomas MacGreevy: A Friendship in Letters*, ed. Susan Schreibman, University of Virginia: Institute for Advanced Technology in the Humanities, 1999–2007, in: <http://www.macgreevy.org/collections/gyeats/index.html>, (2017-07-02); *The correspondence of Thomas MacGreevy and Ernie O'Malley*, in: <http://www.macgreevy.org/collections/omalley/index.html>, (2017-07-02).

genetinio laiško teksto, diplomatinio perrašo ar redaguoto laiško teksto) pateikimu, tebėra laikomi pavyzdiniais¹⁸¹. Jie yra visai baigti (išskyrus tebekuriamą Whitmano archyvą).

Vėliau pradėti kurti laiškų leidimai išsiskiria papildoma funkcija – suinteresuotų vartotojų bendradarbiavimu, įtraukimu į archyvo kūrimo darbus (rankraščių transkribavimą, vertimą, redagavimą, komentavimą ir anotavimą, taisymą, atsakinėjimą į iškylančius dalykinius klausimus, kokybės kontrolę). Iš tokių dabar rengiamų leidimų minėtinas Airijoje Susanos Schraibman vadovaujamas projektas *Letters of 1916*¹⁸². Londone atliekamas anglų teisininko, filosofo Jeremy Benthamo rankraščių transkripcijos projektas, kurio tikslas – išleisti naują mokslinį veikalą ir laiškų leidimą¹⁸³.

Yra nemažai laiškų leidimų, kurie dabar intensyviai rengiami, todėl ne visas jų turinys matomas ir pasiekiamas el. erdvėje. Iš tokių laiškų leidimų atvaizdo ir transkribuoto laiško teksto derme, vaizdo dinamika ir pateikimo estetika ypač išsiskiria:

- 1) švedų politiko, verslininko Alfredo Eschero (1819–1882) skaitmeninis laiškų leidimas¹⁸⁴;
- 2) vokiečių kompozitoriaus, dirigento Carlo Maria von Weberio (1786–1826) skaitmeninis laiškų leidimas¹⁸⁵;
- 3) amerikiečių kareivio, medžiotojo ir šou organizatoriaus Williamo „Buffalo Bill“ Cody (1846–1917) skaitmeninis laiškų leidimas¹⁸⁶;
- 4) vokiečių poeto, vertėjo, kritiko Augusto Wilhelmo Schlegelio (1767–1845) skaitmeninis laiškų leidimas¹⁸⁷;

¹⁸¹ Peter Stadler, Marcel Illetschko and Sabine Seifert, „Towards a Model for Encoding Correspondence in the TEI: Developing and Implementing <correspDesc>“, 2016, in: <https://tei.revues.org/1433>, (2017-08-03).

¹⁸² *Letters of 1916*, Maynooth University, An Foras Feasa, 2013–2016, in: <http://letters1916.maynoothuniversity.ie>, (2017-07-02).

¹⁸³ *Transcribe Bentham: A Participatory Initiative*, in: http://www.transcribe-bentham.da.ulcc.ac.uk/td/Transcribe_Bentham, (2017-07-02).

¹⁸⁴ *The Alfred Escher Letters Edition*, in: *Digitale Briefedition Alfred Escher*, ed. Joseph Jung, Zürich: Albert Escher-Stiftung, 2015, in: <https://www.briefedition.alfred-escher.ch>, (2017-07-03).

¹⁸⁵ *Carl-Maria-von-Weber-Gesamtausgabe*, eds. Peter Stadler and Joachim Veit, 2003–, in: <http://www.weber-gesamtausgabe.de/en/Index>, (2017-07-03).

¹⁸⁶ *The William F. Cody Archive: Documenting the Life and Times of Buffalo Bill*, eds. Jeremy Johnson, Frank Christianson, Douglas Seefeldt, Katherine Walter, Buffalo Bill Center of the West and University of Nebraska-Lincoln, 2011, in: <http://codyarchive.org>, (2017-07-03).

¹⁸⁷ *Digitale Edition der Korrespondenz August Wilhelm Schlegels*, in: <http://august-wilhelm-schlegel.de>, (2017-07-03).

- 5) anglų rašytojos, dramaturgės Mary Russell Mitford (1787–1855) skaitmeninis laiškų leidimas¹⁸⁸;
- 6) vokiečių skaitmeninis archyvas *Letters and Texts: Intellectual Berlin: Around 1800*¹⁸⁹.

Visų paminėtų skaitmeninių laiškų archyvų kūrėjai sprendė problemas, kaip užrašyti laiško tekstą, kad, remiantis vienu užrašu, būtų galimos įvairios teksto kombinacijos ir transformacijos, kaip tiksliau užkoduoti meta-duomenis, etc.

Skaitmeninių archyvų tekstai (prozos, dramos, poezijos) rengiami, laikantis nuo 1987 m. gyvuojančios Teksto kodavimo iniciatyvos – TEI konsorciumo (*Text Encoding Initiative*)¹⁹⁰ – pateiktų kodavimo rekomendacijų¹⁹¹. Nuo 1994 m. jomis remiasi muziejai, bibliotekos, leidėjai, atskiri mokslininkai, rengdami tekstus virtualiai terpei. Laiškų tekstai taip pat užrašomi laikantis TEI principų ir XML (*eXtensible Markup Language*) sintaksės taisyklių.

Pastebimas klasikinės literatūros skaitmeninimo, laikantis TEI principų, proveržis ir ypatingi pasiekimai Rusijoje¹⁹².

2016 m. rugpjūčio mėn. Vilniaus universitete įvyko tarptautinė konferencija „Rašytinis palikimas ir informacinės technologijos“ – *El' Manuscript-2016*, kurios metu pirmą kartą Lietuvoje kalbėta apie XML ir TEI naudojimą rengiant ir apdirbant tekstus bei publikuojant skaitmeninius resursus.

Lietuvoje būtent dabar įgyvendinami keli projektai, pagrįsti TEI konsorciumo rekomendacijomis ir tekstų kodavimu, laikantis XML sintaksės:

¹⁸⁸ *Digital Mitford: The Mary Russell Mitford Archive*, ed. Eliza Beshero-Bondar, University of Pittsburg at Greensburg, 2013–, in: <http://digitalmitford.org/letters.html>, (2017-07-03).

¹⁸⁹ *Letters and Texts: Intellectual Berlin: Around 1800*, ed. by Anne Baillot, Humboldt-Universität zu Berlin, 2012–, in: <http://www.berliner-intellektuelle.eu/?en>, (2017-07-03).

¹⁹⁰ *TEI: Text Encoding Initiative*, in: <http://www.tei-c.org/index.xml>, (2017-05-11).

¹⁹¹ *P5: Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*, in: <http://www.tei-c.org/release/doc/tei-p5-doc/en/html>, (2017-06-19).

¹⁹² *Reunited Digital Archive of Ossip Mandelstam*, in: <http://mandelstam-world.info/intro.php?lan=en>, (2017-07-19). *Весь Толстой в один клик*, in: Лев Толстой / Tolstoy Digital. Семантическое издание, in: <http://tolstoy.ru/projects/tolstoy-digital>, (2017-06-19). Plačiau apie Tolstojaus projektą žr. Anastasia Bonch-Osmolovskaya, „Digital Editions of Leo Tolstoy Works: Contributing to Advances in Russian Literary Scholarship“, 2016, in: http://elib.sfu-kras.ru/bitstream/handle/2311/20414/07_Bonch-Osmolovskaya.pdf;jsessionid=F9C528BD8052D5663D5D5441CD7FCA54?sequence=1, (2017-06-19); Matvey Kolbasov, Irina Pavlova, Anastasia Bonch-Osmolovskaya, „Tolstoy Digital: Automatic Tagging of Leo Tolstoy's Correspondence“, in: *El' Manuscript-2016: Textual Heritage and Information Technologies*: Conference, Vilnius, 2016-08-23.

Samuelio Boguslavo Chylinskio Naujasis Testamentas: Rankraščio tyrimas, faksimilinis ir interaktyvus skaitmeninis leidimas (vadovė Gina Kavaliūnaitė-Holvoet), „*Pavasario balsų*“ mikroistorija: *Lietuviškų tekstų modernėjimo genetinė rekonstrukcija* (vadovas Paulius V. Subačius) ir *Balio Sruogos elektroninis laiškų archyvas* (vadovė Neringa Markevičienė) (nuo kitų šiuo metu egzistuojančių jau suformuotų ir tebekuriamų lietuviškų egodokumentų el. archyvų¹⁹³, kuriuose taip pat kaupiami, registruojami ir pateikiami laiškai, minėtas projektas skiriasi tuo, kad rašytojo laiškai rengiami laikantis TEI principų). TEI principų įgyvendinimo lietuviškoje terpėje rezultatai bus matomi praėjus keleriems metams (2018 m. pabaigoje). Paminėtos eksperimentinio pobūdžio iniciatyvos rodo, kad TEI idėjos pradėtos realizuoti lietuvių filologijoje. Šalia skaitmeninės pedagogikos¹⁹⁴, egodokumentų plitimo socialiniuose tinkluose¹⁹⁵ pamažu įsitvirtina ir skaitmeninė mokslinė leidyba.

El. laiškų archyvo laboratorija, įrankiai. Šiuo metu yra rengiamas dviypis (ar hibridinis) Sruogos laiškų leidimas (popieriuje ir skaitmeniniu formatu)¹⁹⁶. Hibridinis leidimas geriausiai patenkintų skirtingus – akademinis ir platesnės auditorijos – poreikius. Sruogos akademiniuose *Raštuose* matytume tradicinį, t. y. stabilų, patikimą (parengtą remiantis autografu), minimaliai, pagal dabartinės kalbos normas paredaguotą laiško tekstą, skirtą citavimui ir vertimui ar populiariajam naudojimui. Išlikę Sruogos laiškų nuorašai Samulionio ranka ir liudija, kad būtent toks laiškų tekstas buvo planuojamas rengti. Kartu rengiamas skaitmeninis dokumentinis Sruogos laiškų leidimas. Paaiškinsime šią sąvoką.

Pierazzo skaitmeninį dokumentinį leidimą apibrėžia plačiai, „kaip originalaus dokumento ypatybių, kurias redaktorius laiko reikšmingomis, perteikimą, parodant jas visais būdais, kurie, redaktoriaus nuomone, būtų naudingi skaitytojams, įtraukiant visus įrankius, reikalingus šiam tikslui

¹⁹³ *Lietuvos egodokumentinis paveldas* (LEGODOK, 2010–2013), projekto vadovas Arvydas Pacevičius (<http://legodoc.lt>, ankstesnė prieiga, 2014-07-20); *Asmeninės lietuvių rašomosios kalbos duomenų bazė* (AKdb, 2009–2015), projekto vadovė Aurelija Tamošiūnaitė (<http://www.musulaiskai.lt>, ankstesnė prieiga, 2014-07-20).

¹⁹⁴ Interaktyvi lietuvių kalbos, literatūros (kultūros) ir Lietuvos istorijos mokymosi šaltinių duomenų bazė *Šaltiniai* (2011–2013) (<http://www.saltiniai.info>, 2017-07-20).

¹⁹⁵ Margarita Dautartienė, „Egodokumentų leidyba Lietuvoje 1991–2015 m.: Vytauto Kubiliaus publikuoti laiškai ir dienoraščiai“, in: *Bibliotheca Litwana IV: Privačioji raštija ir egodokumentinis paveldas*, sudarytojas Arvydas Pacevičius, Vilnius: Akademine leidyba, 2017, p. 28–30.

¹⁹⁶ Elena Pierazzo, *op. cit.*

pasiekti¹⁹⁷. Toliau konkretinsime, kokias dokumento ypatybes išskirtume, parodytume, kokie įrankiai tam labiausiai tiktų.

Pirmiausia trumpai aprašysime darbo, kuriant skaitmeninį dokumentinį laiškų leidimą, žingsnius.

Projekto *Elektroninis Balio Sruogos laiškų archyvas* komandą sudaro redakcinė grupė, kurioje dirba keli tekstologai, lingvistai, vertėjai, ir techninė grupė, kurioje dirba koduotojas ir programuotojas. Redagavimo proceso metu kiekvieną laišką apžiūri, įvertina, palieka savo srities pastabų visi projekto dalyviai.

Pirmiausia rankraštynuose, archyvuose surasti Sruogos laišakai tradiciniu būdu registruojami, aprašomi, skenuojami, transkribuojami, pateikiami pirminiai komentarai, kurie vėliau visos komandos narių tikslinami ir pildomi. Spalvomis pažymimi rašymo metu atsiradę autoriniai taisymai (išbraukimai, priedašai, pakeitimai) – pateikiamas genetinis laiško tekstas. Pašalinus rašymo procesą vizualiai atspindintį sluoksnį, matome tik galutinį rezultatą, sekusį po pataisymų, – diplomatinį laiško tekstą. Jį minimaliai poredagavę pagal dabartinės kalbos normas, gauname redaguotą, populiariajam naudojimui skirtą tekstą.

Toliau dirbama su specialiais įrankiais. Koduotojas, kuris yra kartu ir projekto vadovas, ir pagrindinis laiškų redaktorius, matydamas tradiciškai parengtus genetinį, diplomatinį ir minimaliai redaguotą laiško variantus, naudodamasis specialiu tekstų redagavimo įrankiu *Oxygen XML editor*¹⁹⁸ ir XML-TEI žymėjimu, pateikia vieną šaltinio failą. Pasirinkus *TEI Lite* schemą, pritaikytą universalesniems teksto kodavimo poreikiams¹⁹⁹, dėlioja mos kiekvieną laiško sluoksnį atspindinčios žymelės (originalaus teksto duomenys užrašomi tarp žymelių <orig></orig>, redaguoti variantai parodomi tarp žymelių <reg></reg>, autoriniai nubraukimai atsispindi tarp žymelių , pridėjimai parodomi žymelėse <add></add>, pakeitimai, nurodant jų pobūdį ir priežastį, fiksuojami tarp žymelių <subst><add></add></subst>).

¹⁹⁷ Elena Pierazzo, „A Rationale of Digital Documentary Editions“, 2011, in: <https://academic.oup.com/dsh/article/26/4/463/1055470/A-rationale-of-digital-documentary-editions>, (2017-07-21).

¹⁹⁸ *Oxygen XML Editor 19*, in: <https://www.oxygenxml.com>, (2017-06-11). SELA projekte dirbama su ankstesne versija *Oxygen XML Editor 18*.

¹⁹⁹ Genetinio redagavimo poreikius įgyvendinti padeda specialios gairės; žr. „An Encoding Model for Genetic Editions“, in: <http://www.tei-c.org/Activities/Council/Working/tcw19.html>, (2017-06-11).

Laiškai koduojami laikantis tam tikros struktūros: lapo pirmoji ir antroji pusės parodomos atskirose dalyse tarp žymelių <div></div>, kiekviena dalis turi pavadinimą, kuris užrašomas tarp žymelių <head></head>, toliau seka pastraipos, parodomos tarp žymelių <p></p>, o pastraipas sudarančios eilutės užrašomos, pradedant žymele <lb/>.

Išsiskiria kelios privalomos laiško struktūrinės dalys: 1) antraštės <teiHeader></teiHeader> dalis, kurioje koduojama failo informacija: pavadinimas (kartu ir autorius, redaktorius, rėmėjai, atsakingi parengėjai), leidinio ir leidimo duomenys, šaltinio metaduomenys; 2) profilio <profileDesc></profileDesc> dalyje koduojamos žinios apie voka, laiške vartojamas kalbas, ranką(-as); 3) kodavimo <encodingDesc></encodingDesc> dalyje pateikiama informacija apie vykdomą projektą, redagavimo strategiją ir taktiką. Toliau seka faksimilės duomenys, pateikti tarp žymelių <facsimile></facsimile>. Po jų – koduotas laiško tekstas <text></text>.

Viename faile užkoduoti trys anksčiau minėti laiško tekstai, iš pradžių regimi XML pavidalu, o pakeitus scenarijų, ir įprastu HTML formatu.

Tekstų redaktorius *Oxygen XML editor* patogus tuo, kad leidžia matyti kelias laiško perspektyvas: užkoduoto teksto (matome, kaip atrodo pažymėtas tekstas), teksto struktūros (ši informacija būtina IT specialistams) ir autoriaus (tai komandinio darbo laukas, kuriame galima rašyti pirminių komentarų tikslinimus, pateikti pastabų dėl šifravimo, vertimo, aprašymo, tekstų skenavimo; visų komandos narių pastabos ir komentarai pasiekia pagrindinį teksto redaktorių, kuris, atsižvelgęs į siūlymus, pataiso netikslumus). Labai svarbu, kad šis tekstų redaktorius neleidžia padaryti klaidų – suklydus iškart automatiškai ta vieta pažymima raudonai, kad būtų ištaisyta teksto koduotė. Kita svarbi funkcija – koduoto teksto validumas. Tik taisyklingai XML kalba užkoduotą tekstą galima, transformavimo funkcijos dėka, pakeisti į HTML formatą ir pamatyti užrašytą tekstą jau be specialių žymelių.

Laiško variantus užrašius XML sintakse, įmanoma dirbti su programiniais įrankiais. Toliau dirbama su *Juxta Commons*, tai – ir virtuali biblioteka, ir tekstų lyginimo įrankis²⁰⁰. Kad visi viename XML faile užrašyti laiško tekstai būtų palyginti, reikia juos atskirti, kitaip sakant, „išgryninti“. Iš bendro užrašo, pašalindami tam tikram sluoksniui nereikalingas žymeles, atskiriame tiek tekstų, kiek buvome užkodavę: genetinį, diplomatinį, redaguotą. Norėdami skaityti genetinį, t. y. pirminį autoriaus užrašytą tekstą, iš bendro užrašo pašaliname visus elementus tarp žymelių <reg></reg>. No-

²⁰⁰ *Juxta Commons* [beta], in: <http://juxtacommons.org>, (2017-06-11).

rėdami skaityti diplomatinį perrašą, t. y. galutinį tekstą, atspindintį autorinio rašymo proceso rezultata, pašaliname elementus tarp žymelių `` `` ir `<reg>` `</reg>`. Norėdami skaityti minimaliai, pagal dabartinės kalbos normas pageduotą laiško tekstą, iš bendro užrašo pašaliname žymes `<orig>` `</orig>` ir `` ``.

Spausdintų tradiciniu būdu *Raštų* tekstas taip pat išgaunamas iš pirmą minėto bendro užrašo, tik bus skelbiamas be dokumento eilučių atitikties (iš XML schemos, be ką tik minėtų, „išjungiamos“ dar ir eilučių žymelės `<lb>` `</lb>`, paliekamos tik pastraipų pažymos `<p>` `</p>`).

Juxta Commons virtualioje bibliotekoje galime atskirtą laiško tekstą matyti iš kelių perspektyvų: koduotą XML variantą ir turinį – tokį tekstą, kokį matysime ir ekrane. Pastebėjus teksto užrašymo ar kodavimo netikslumą, juos pataisius XML schemoje, taisymai automatiškai perduodami ir išlieka visuose iš jo „išvestuose“ tekstuose, nebereikia pataisos įvedinėti kiekviename tekste atskirai.

Atskirtus savarankiškus tekstus galima palyginti tarpusavyje. Sukuriamas tekstų lyginimui reikalingas aplankas, į kurį sukeliama iš bendro teksto atskiri savarankiški tekstai, tada jie automatiškai palyginami: skirtingomis spalvomis parodomi autoriniai ir redakciniai taisymai. Skaitytojas gali vizualiai pamatyti, kiek pats autorius taisė tekstą, o kiek prisidėjo redaktoriai, priartindami jį iki šių dienų. Galima pasirinkti tekstų derinius: genetinį ir diplomatinį perrašą (lyginant matyti autorinio rašymo proceso ir rezultato santykis); diplomatinį perrašą ir redaguotą tekstą (lyginant matyti autorinio rašymo ir redakcinės intervencijos santykis) (žr. il. 4, 5).

Skaitmeninių dokumentinių leidimų modeliai gali būti įvairūs. Mūsų pasirinktas XML šaltinio ir iš jo išvestų tekstų modelis vadinamas paradigminiu leidimu. Dėl vieno užrašo, jame įkoduojant daugiopus tekstus ir galimybės tuos tekstus išgryninti, parodyti kiekvieną kaip atskirą ir savarankišką, yra laikomi efektyviais ir lanksčiais įrankiais. Dėl šių ypatybių skaitmeniniai dokumentiniai leidimai yra vadinami paradigmniais (*Raštuose* pateiktą vieno formato tekstą vadintume sintagminiu), įtvirtina alternatyvius to paties pluošto tekstų variantus nelinejiniu būdu²⁰¹.

Iš vieno bendro atskirti savarankiški tekstai keliami į dokumentų talpyklą *Juxta Editions*. Šioje virtualioje dokumentų talpykloje pateikiame tris laiško tekstus: genetinį, diplomatinį ir redaguotą. Šalia genetinio ir diplo-

²⁰¹ Elena Pierazzo, „Digital Documentary Editions and the Others“, 2014, in: <http://scholarlyediting.org/2014/essays/essay.pierazzo.html>, (2017-08-03).

juxta commons^{beta}

Signed in as Neringa | Account Info | Sign Out

Select All Sources Sort by

- VC_1916-06-09.xml
- VC_1916-06-08_2.xml
- VC_1916-06-08_1.xml
- VC_1916-05-17.xml

Add Source

Select All Witnesses Sort by

- VC_1916-06-08_2 Redaguotas
- VC_1916-06-08_2 Diplomatinis
- VC_1916-06-08_2 Genetinis
- VC_1916-06-08_1 Redaguotas
- VC_1916-06-08_1 Diplomatinis

Create Set

Select All Comparison Sets Sort by

- VC_1916-06-08_2 G / D / R
- VC_1916-06-08_1 G / D / R
- VC_1916-05-17 G / D / R
- VC_1916-05-17_pries_1 G / ...

Create Set

Author: Balys Sruoga VC_1916-06-08_2.xml

Date Created: 07/17/2017 08:47 AM

Date Modified: 07/17/2017 03:06 PM

Need Help? Click here

Send us your feedback

```

157 <head>1vc/<head>
158 <lb/>
159 <p>
160 <chi rend="superscript"><num>6</num></hi><chi rend="atitruaukimas"> Išsiunčiau rytą tau
161 tokią atvirutę.</hi>
162 <lb/><chi rend="superscript"><num>7</num></hi> Dabar galiuos, kam tai padariau. Aš ne-
163 <lb/><chi rend="superscript"><num>8</num></hi> turū teisės tau taip rašyti, aš
164 neturiu tave <lb/><chi rend="superscript"><num>9</num></hi> kankinti. Bet kaip aš
165 padarysiu, kad aš nebe- <lb/><chi rend="superscript"><num>10</num></hi> žinau, ką
166 bedaryti. - Taip beprotiškai skaudu, <lb/><chi rend="superscript"><num>11</num></hi> taip noris kam pasiskusti, brolišką <lb/><chi rend="superscript">
<num>12</num></hi> paguodos balsa išgirsti... Kam gi aš dau- <lb/><chi rend="superscript"><num>13</num></hi> gliau pasiskūsiu, kad ne tau, kam aš dau-
167 <lb/><chi rend="superscript"><num>14</num></hi> giu beneikalingasi... Šiandie
168 <orig>visą dien</orig> <reg>visą dien</reg> <lb/><chi rend="superscript"><num>15</num></hi> degte gegiau laišto
169 <orig>be laukdamas... <orig> <reg> <reg> kas, <lb/><chi rend="superscript"><num>16</num></hi> kad ir rytoj jo nebus?.. Atleisk man, <lb/><chi
rend="superscript"><num>17</num></hi> kad aš toks rekantrus. Aš tikiu in tave, bet
170 <lb/><chi rend="superscript"><num>18</num></hi> <del>rend="italic"></del></del><del>rend="overwritten"></del><del><del>rend="top"></del></del>
</subst>avo del manęs - tai paskutinioji <lb/><chi rend="superscript"><num>19</num></hi> parama skęstantiam. Ar supranti tu,
171 <lb/><chi rend="superscript"><num>20</num></hi> kad aš be tavo laiškų gyvent negaliu,
172 <lb/><chi rend="superscript"><num>21</num></hi> kad aš numirsiu beklejodamas!.. Aš nieko
173 <lb/><chi rend="superscript"><num>22</num></hi> daugiau nenoriu ir nieko neprašiu,
174 <lb/><chi rend="superscript"><num>23</num></hi> tik vieno maldaus: pasigališ manęs<orig></reg>, </reg>
175 <lb/><chi rend="superscript"><num>24</num></hi> Sesute, numylėta mano! Pasigališ
176 <lb/><chi rend="superscript"><num>25</num></hi> manęs! Viena mano viltis ir gyvenimo
177 <lb/><chi rend="superscript"><num>26</num></hi> parama! Ką aš darysiu, jei ir rytoj
178 <lb/><chi rend="superscript"><num>27</num></hi> nuo tavęs išiško neturėsiu!.. - Šiandie pas
179 <lb/><chi rend="superscript"><num>28</num></hi> mane karštie, <orig>per daug</orig> <reg>Per daug</reg> verkiu turbūt.
180 <lb/><chi rend="superscript"><num>29</num></hi> <del>rend="italic"></del></del><del>rend="overwritten"></del><del><del>rend="top"></del></del>
<lb/><chi rend="superscript"><num>30</num></hi> nesikartot valandos<orig></reg>, </reg> pergyventos per dieną.
182 <lb/><del>rend="dash and line"></del> - - - - - </hi></del></del>
183 <p><chi rend="superscript"><num>31</num></hi><chi rend="atitruaukimas"> Dabar truput<orig>i</orig><reg>i</reg> ramiau pasidarė. Iš mano</hi>

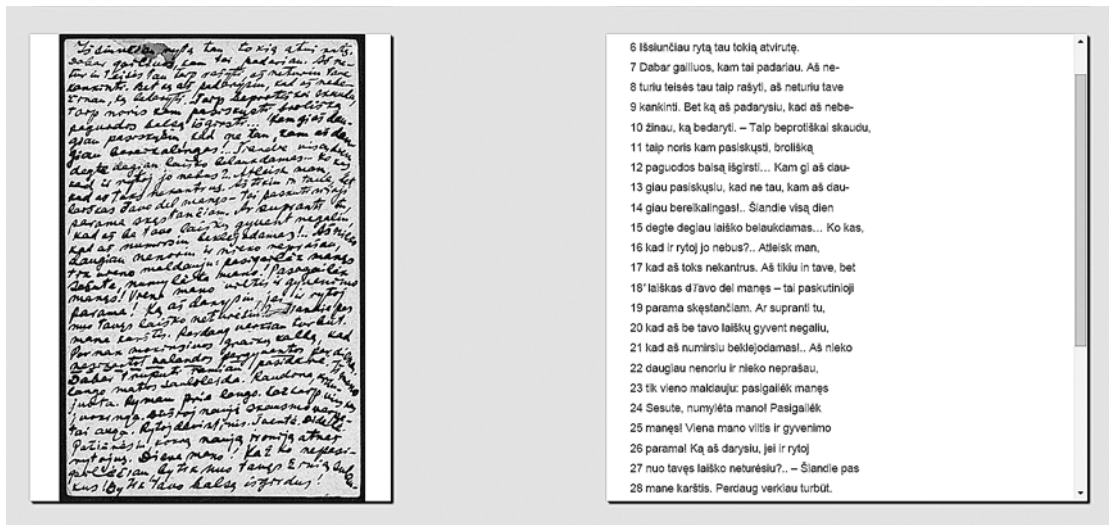
```

4. Balio Sruogos atvirlaiškio [Išsiunčiau rytą tau tokią atvirutę] Valerijai Čiurlionytei (Petrogradas, 1916-06-08) fragmentas Juxta Commons bibliotekoje

VC_1916-06-08_2 Diplomatinis	VC_1916-06-08_2 Redaguotas
21 Ką aš manėsiu tavei padaryti? - Atleisk	21 Ką aš manėsiu tavei padaryti? - Atleisk
22 dangian namam ir nieko neprašiu,	22 dangian namam ir nieko neprašiu,
23 tik vieno maldaus: pasigališ manęs!	23 tik vieno maldaus: pasigališ manęs!
24 Sesute, numylėta mano! Pasigališ	24 Sesute, numylėta mano! Pasigališ
25 manęs! Viena mano viltis ir gyvenimo	25 manęs! Viena mano viltis ir gyvenimo
26 parama! Ką aš darysiu, jei ir rytoj	26 parama! Ką aš darysiu, jei ir rytoj
27 nuo tavęs išiško neturėsiu!.. - Šiandie pas	27 nuo tavęs išiško neturėsiu!.. - Šiandie pas
28 mane karštie, rend="italic">verkiu turbūt.	28 mane karštie, rend="italic">verkiu turbūt.
29 Perakt mokamas graikų kalba, kad	29 Perakt mokamas graikų kalba, kad
30 nekalbėt valandos pergyventos per dieną.	30 nekalbėt valandos pergyventos per dieną.
-----	-----
31 Dabar truput ramiau pasidarė. Iš mano	31 Dabar truput ramiau pasidarė. Iš mano
32 lauko matosi smiltinėlia. Randama, kas-	32 lauko matosi smiltinėlia. Randama, kas-
33 jone. Kymas per lauką. Kiekvink vakas	33 jone. Kymas per lauką. Kiekvink vakas
34 juokinga. Dėlioju namų skėnumo verpe-	34 juokinga. Dėlioju namų skėnumo verpe-
35 tu anga. Rytoj išėjimėsi. Sveite. Išdėte.	35 tu anga. Rytoj išėjimėsi. Sveite. Išdėte.
36 Pabėrisiu, kolka manų omėgi atėit.	36 Pabėrisiu, kolka manų omėgi atėit.
37 rytuos. Dėve mano! Kiekv nepa-	37 rytuos. Dėve mano! Kiekv nepa-
38 padėian, by tik nuo tavęs žiną mila-	38 padėian, by tik nuo tavęs žiną mila-
39 kmi! By tik tavo būką išėjim!	39 kmi! By tik tavo būką išėjim!

5. Balio Sruogos atvirlaiškio Valerijai Čiurlionytei (Petrogradas, 1916-06-08) fragmento Juxta Commons bibliotekoje diplomatinio ir redaguoto laiško tekstų lyginimas

matinio laiško tekstų įkelta faksimilė (laiškai skenuojami ir saugomi TIFF formatu, rezoliucija 600×600 DPI; rodomi JPG formatu, rezoliucija 300×300 DPI). Skaitytėjai gali rinktis tokį tekstą, koks atitinka jų poreikius: genetinis tekstas atspindi autorinio rašymo procesą, diplomatinis perrašas perteikia autorinio rašymo rezultatą – parodo paskutinį taisymo sluoksnį, minimaliai redaguotas tekstas pritaikytas mūsų laikams, pataisant rašybą ir skyrybą pagal dabartines kalbos normas. Skaitytėjai, matydami vienas šalia kito

6. Balio Sruogos atvirlaiškio Valerijai Čiurlionytei (Petrogradas, 1916-06-08) fragmento *Juxta Commons* bibliotekoje atvaizdas ir genetinis tekstas

dokumento faksimilę ir jo genetinę ar diplomatinę transkripciją, paskatinti atidžiai patikrinti perrašus, todėl, kaip pabrėžė Kathryn Sutherland, „redaktorius nuolat išbandomas, pasirengęs atsiskaityti už savo darbą ir taisyti suklydimus“²⁰² (žr. il. 6).

Juxta Editions dokumentų talpykloje galima ir transkribuoti atskirus tekstus, specialiomis žymelėmis pažymint norimas rašymo proceso metu pakitusias vietas, išskirti asmenis, vietas, datas. Šis įrankis jį pasirinkusiems suteikia galimybę bendradarbiauti (matyti atliktas kolegų transkripcijas, komentarus, rašyti pastabas, reaguoti į pastebėtus netikslumus).

Juxta Editions duomenų talpykloje, pasirinkus specialų planą, galima saugoti ir kartu rengti dešimt atskirų skaitmeninių leidimų. Atsidarius kiekvieną leidimą, matyti parengtų dokumentų išklotinė, galima rinktis ir skaityti dominantą laiško tekstą (žr. il. 7, 8).

Dabar laiškų rengimo darbai atliekami *Juxta Editions* dokumentų talpykloje. Visiškai baigtą rengti laiškų leidimą ar jo dalis galima publikuoti internete (kol vyksta rengimo ir patikrinimo procesas, šie anksčiau pateikti leidimai pasiekiami tik per redaktoriaus asmeninę prieigą).

Didžiausia problema, dirbant su vienas kitą papildančiais įrankiais yra ta, kad *Juxta Commons* ir *Juxta Editions* tarpusavyje nesusieti bendroje

²⁰² *Ibid.*

juxta

My Desk

Editions

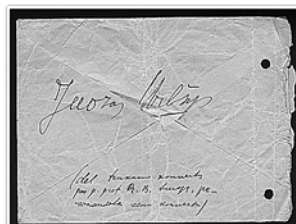
Balio Sruogos laiškai Vytautui Steponaičiui (1921–1924); Juozapo Albino Herbačiausko laiškai Baliiui Sruogai (1923–1933)

Balio Sruogos laiškai Vytautui Steponaičiui. Susirašinėjimas dėl Juozapo Albino Herbačiausko grįžimo į Lietuvą. Juozapo Albino Herbačiausko laiškai Baliiui Sruogai, pridėti prie Balio Sruogos laiškų, rašytų Vytautui Steponaičiui.

Balio Sruogos laiškai Valerijai Čiurlionytei (1915–1918)

Archyve pristatomi lietuvių rašytojo klasiko Balio Sruogos jaunystės laiškai, adresuoti Valerijai Čiurlionytei, rašyti 1915–1918 m. studijų Rusijoje (Petrograde ir Maskvoje) metu, keliaujant po Kaukazo kraštą.

Balio Sruogos laiškai Juozui Urbšiiui (1923–1925)

Balio Sruogos laiškai ir atvirtašlaičiai Juozui Urbšiiui, diplomatai, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos konsulinio skyriaus vedėjų Berlyne. Laiškai rašyti 1923–1925 m., skysti iš Bavarijos, Miuncheno – Berlyną.

7. Balio Sruogos laiškų kolekcijos *Juxta Editions* duomenų talpykloje

Name	Shortcode	Tag Schema	Last Modified	Actions	Status
1915-04-07_1-genetinis	tuQN	TEI Lite	5 days	Rename Delete Check Out View	Ready
1915-04-07_2-diplomatinis	Dtcb	TEI Lite	5 days	Rename Delete Check Out View	Ready
1915-04-07_3-racaguotas	E6BM	TEI Lite	5 days	Rename Delete Check Out View	Ready
1915-05-11_1-genetinis	9Dv7	TEI Lite	5 days	Rename Delete Check Out View	Ready
1915-05-11_2-diplomatinis	V5WC	TEI Lite	5 days	Rename Delete Check Out View	Ready
1915-05-11_3-racaguotas	NeZV	TEI Lite	5 days	Rename Delete Check Out View	Ready
1916-01-14_1-genetinis	OY8s	TEI Lite	5 days	Rename Delete Check Out View	Ready
1916-01-14_2-diplomatinis	xRjX	TEI Lite	5 days	Rename Delete Check Out View	Ready
1916-01-14_3-racaguotas	12q3	TEI Lite	5 days	Rename Delete Check Out View	Ready
1916-03-21_1-genetinis	K0lv	TEI Lite	5 days	Rename Delete Check Out View	Ready
1916-03-21_2-diplomatinis	OL4	TEI Lite	5 days	Rename Delete Check Out View	Ready
1916-03-21_3-racaguotas	5k2k	TEI Lite	5 days	Rename Delete Check Out View	Ready
1916-03-23_1-genetinis	3Sqd	TEI Lite	5 days	Rename Delete Check Out View	Ready
1916-03-23_2-diplomatinis	c0ah	TEI Lite	5 days	Rename Delete Check Out View	Ready
1916-03-23_3-racaguotas	gxmg	TEI Lite	5 days	Rename Delete Check Out View	Ready

8. Balio Sruogos laiškų Valerijai Čiurlionytei turinio fragmentas *Juxta Editions* duomenų talpykloje

sistemoje. *Juxta Commons* ir *Juxta Editions* įrankius galima susieti į bendrą visumą keliais būdais. Galima teikti specialų užsakymą šiuos įrankius sukūrusiems ir juos toliau tobulinančioms, bendradarbiaujančioms Virdžinijos universiteto ir XIX a. skaitmeninius mokslinius leidimus į vieną vietą telkiančio konsorciumo NINES akademinėms bendruomenėms²⁰³. Tokio institucinio užsakymo kaina labai aukšta²⁰⁴. Galima ir anksčiau aptartų įrankių netiesioginė sąsaja. Pasirinkus netiesioginės jungties būdą, reikalinga atskira duomenų bazė (mūsų atveju – SELA), kurioje galima pateikti: *Juxta Editions* teksto ir vaizdo sąsaja, kartu iš *Juxta Commons* bibliotekos įkeliant tik palygintus tekstus. Duomenų bazė reikalinga dar ir todėl, kad *Juxta Editions* įrankis leidžia tik pažymėti vardus, vietas, datas, bet neteikia paieškos ir laiškų sąsajų galimybių. O jos, dirbant su didele laiškų imtimi, ypač svarbios. Hipertekstinių sąsajų dėka *Raštuose* leisimas anksčiau išvardytas atskiras laiškų kolekcijas skaitmeniniame leidime galima „išardyti“, kiekvieną atskirą laišką įtraukiant į bendrą įvairiems adresatams siųstų laiškų tinklą chronologiniu aspektu. Jei įmanoma pokalbio laikais rekonstrukcija (visa ar dalinė), adresanto ir adresato laiškai taip pat būtų susieti.

Eilėraščių struktūros vaizdą ir jų variantų sąsajas kur kas tiksliau ir vizualiau, nei ką tik aptartasis, padeda parodyti kitas įrankis, labiausiai pritaikytas mažesnės apimties prozos ir poezijos tekstams, – *The Versioning Machine*²⁰⁵.

The Versioning Machine įrankis sukurtas laikantis socialinių-tekstų redagavimo teorijos, sakančios, kad visos veikalo versijos vienodai svarbios, kad iš jų nėra viena nėra reikšmingesnė už kitą: kiekviena veikalo versija yra tekstinio įvykio dalis. Šios redagavimo teorijos, dar kitaip vadinamos istorine-kritine, tikslas – pateikti visą teksto istoriją, o ne nustatyti galutinį tekstą. Šis įrankis buvo išrastas tam, kad atskiros kūrinio versijos būtų susietos, sutvarkytos ir aprašytos – kad skaitytojams būtų patogiau tyrinėti tekstą. *The Versioning Machine* įrankis turi ne tik parodyti, kaip per laiką kito kūrinys, bet atskleisti ir ypatybes, būdingas kritiniam leidimui, – pastabas ir įvadinę, pristatomąją medžiagą. Šis įrankis turėtų redaktoriams padėti at-

²⁰³ Juxta and Nines, University of Virginia, Performant Software Solutions, LLC (technologies@nines.org).

²⁰⁴ Gautas pateiktos užklausos atsakymas (21 000 JAV dolerių), in: Neringos Markevičienės asmeninis archyvas.

²⁰⁵ Versioning Machine 5.0. A Tool for Displaying & Comparing Different Versions of Literary Texts. Susan Schreibman, 2002, 2010, 2016, in: <http://v-machine.org>, (2017-07-02).

kurti veikalą laike ir erdvėje²⁰⁶. *The Versioning Machine* šalia diplomatinės transkripcijos leidžia matyti ir faksimilę. Skaitytojas gali pasirinkti, kokią medžiagą jis norėtų tyrinėti: kūrinio tekstų variantus, metaduomenis, kritines pastabas ar bet kurią vieną teksto versiją. Tekstai koduojami, taikant paralelaus segmentavimo metodą.

Morrisas Eavesas, vienas iš Blake'o el. archyvo kūrėjų, išskėlė „dvigubo redagavimo“ prioritetą²⁰⁷, kai vienu laiku rengiamas tradicinis leidimas spaudai ir el. formatu. Eavesas akcentavo, kad skaitmeninį leidimą sudaro ne viena, o kelios ar keliolika dalių, kurios pirma turėtų būti rengiamos atskirai, tik paskui susiejamos į visumą. Sruogos el. laiškų archyvą taip pat sudarys kelios skirtingos dalys – anksčiau išvardytos laiškų kolekcijos. Kiekviena laiškų kolekcija, kaip savarankiška archyvo dalis, rengiama atskirai nuo kitų, naudojant aptartus įrankius. Eavesas pabrėžė ir komandinio darbo svarbą: teigė, kad skirtingi komandos žmonės gali rengti skirtingas leidimo dalis, kurios paskui bus sujungtos²⁰⁸.

Apibendrinimas. Kaip teigia Camille Desenclos, „[s]varbiausias skaitmeninio mokslinio laiškų leidimo tikslas neturėtų būti laiškų duomenų bazės sukūrimas – tai sektų paskui – bet, greičiau, leidimas turėtų siekti pasiūlyti nuoseklų tyrimo objektą. Tekstas privalo pasirodyti pirma“²⁰⁹. Ruošiantis Sruogos laiškų tradiciniam ir skaitmeniniam leidimui, žengtas būtent šis pirmasis – teksto (kartu ir susirašinėjimo proceso) rekonstrukcijos – žingsnis. Atlikta bendroji rašytojo laiškų ir laiškų Čiurlionytei registracija. Laiškai Čiurlionytei surinkti, nuskenuoti, iššifruoti, aprašyti, ištirti, pakomentuoti, chronologiškai ir semantiškai susieti į visumą. Šis etapas būdingas tradicinei tekstologijai. Tik atlikus šiuos pamatinius tradicinės tekstologijos darbus, įmanoma imtis skaitmeninių. Dabar seka laiškų užrašymas XML sintakse, laikantis TEI principų (kiekvienas laiškas, siekiant jį

²⁰⁶ Susan Schreibman, „Re-envisioning Versioning: a Scholar's Toolkit“, in: <http://www.infotext.unisi.it/upload/DIGIMED06/book/schreibman.pdf>, (2017-05-09).

²⁰⁷ Marilyn Deegan, „Collection and Preservation of an Electronic Edition“, in: *Electronic Textual Editing*, edited by Lou Burnard, Katherine O'Brien O'Keefe, and John Unsworth, New York: The Modern Language Association of America, 2006, p. 367, in: http://www.tei-c.org/About/Archive_new/ETE/Preview/mcgvorn.xml, (2017-07-21).

²⁰⁸ *Ibid.*

²⁰⁹ Camille Desenclos, „Early Modern Correspondence: A New Challenge for Digital Editions“, in: *Digital Scholarly Editing: Theories and Practices*, edited by Matthew James Driscoll and Elena Pierazzo, Cambridge, UK: Open Book Publishers, 2016, p. 188.

išsaugoti, koduojamas kaip atskiras XML dokumentas, kartu patikslinant anksčiau atliktas laiškų tekstų šifruotes).

Rengiami trys laiškų variantai: genetinis, diplomatinis (derinant su atvaizdu) ir minimaliai, pagal dabartinės kalbos normas redaguotas (patikimas ir pastovus). Šių variantų parengimas ir parodymas leistų kalbėti apie laiškų tekstų atvirumo, takumo ir kartu stabilumo dermę.

Laiškų tekstai lyginami naudojant *Juxta Commons* ir *Versioning Machine* įrankius, talpinami į duomenų saugyklą *Juxta Editions*. Vėliau visiškai parengtas atskiras laiškų kolekcijas, naudojantis *GitHub* internetine platforma ir *Jekyll* generatoriumi, planuojama susieti su Sruogos elektroniniu laiškų archyvu (SELA).

LETTERS OF BALYS SRUOGA TO VALERIJA ČIURLIONYTĖ.
THE ELECTRONIC ARCHIVE LABORATORY:
MODERN METHODS AND DIGITAL TOOLS

Neringa Markevičienė

Summary

The goal of the article is to present, in accordance with the anthropology and new- or material-philological perspectives, a collection of letters that Balys Sruoga, the outstanding Lithuanian classic of the first half of the 20th century, wrote to his friend Valerija Čiurlionytė, the textual history and inner content of those letters, and the vision of their publication.

Sruoga wrote these letters from 1915 to 1918 from Russia where he studied at the faculties of history and philology at the universities of Petrograd and Moscow. When in the summer of 1914 Sruoga left Lithuania for Russia, he made the acquaintance of Valerija Čiurlionytė, the sister of future Lithuanian composer Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, and they became close friends.

Sruoga's letters to Čiurlionytė are stored at the Manuscript Department of Vilnius University Library and the Manuscript Department of the Institute of Lithuanian Literature and Folklore. They have not all been published yet and not described in detail.

In his letters to Čiurlionytė, we see a maturing man who had already experienced the shock, the spiritual crisis, and the poverty of the World War I. It was the war that made Sruoga leave Lithuania for Russia, where he lived and studied for four years.

It is important to identify the characteristic features of these letters in the context of the writer's autobiographical writing, to review their content (Sruoga's

worldview, his outlook, and the realities of the environment of a young man who had just graduated from Panevėžys gymnasium and had to study in Petrograd and Moscow because of the war), to identify the textual scholarship problems and prospects of publishing letters in the traditional and digital format, to describe the link, the methodology, and the tools for creating an electronic archive of Sruoga's academic writings and letters.